

GELEGENHEIDS BONDGENOTEN

DRIEHOEKSVERHOUDING
UITSTEL EN ARGWAAN
WINSTON CHURCHILL
IJS NAAR DE NOORDPOOL
MISTER P. EN ADMIRAL Q.
ROK NADER DAN HEMD
MAN VAN VEEL FRONTEN
STALIN WINT OP PUNTEN

53

De drie grote geallieerde mogendheden waren veel minder eensgezind dan tijdens de oorlog naar buiten door-drong. Weliswaar streefden zij er naar om in gezamenlijke strijd de oorlog te winnen, maar zij verschilden aanzienlijk van mening over de wijze waarop dat zou moeten gebeuren; bovendien wilden zij — en naarmate de zege dichterbij kwam, werd dat steeds belangrijker — elk voor zich hun eigen vrede winnen. Zij streden gedrieën wel naast elkaar, maar vaak slechts in geringe mate mét elkaar. Wantrouwen en achterdocht speelden voortdurend een rol in de verhoudingen tussen Engeland en de Verenigde Staten enerzijds en de Sowjetunie anderzijds; daarbij waren zowel ideologische als machtspolitieke overwegingen in het geding. De tegenstellingen tussen Oost en West waren bovendien in 1938 en 1939 nog eens benadrukt door de overeenkomst van München en het non-agressiepact.

In militair opzicht stond de kwestie van een in West-Europa te openen tweede front jarenlang centraal in de discussies. Het steeds maar uitblijven daarvan voedde voortdurend Stalins wantrouwen dat de westelijke geallieerden de rol van toeschouwer wilden blijven spelen bij de strijd tussen nazi's en communisten teneinde te profiteren van de uitputting van beiden. Wederzijds bestonden bovendien de vrees en de verdenking dat 'de ander' tegen de gemaakte afspraken in een afzonderlijke vrede met Duitsland zou sluiten. En daartussendoor waren dan nog militair-strategische verschillen van inzicht en uiteenlopende opvattingen over de naoorlogse politieke en economische constellatie van de wereld steeds opnieuw discussiepunten tussen Engeland en de Verenigde Staten.

De verschillen in visie speelden een rol bij de ontmoeting tussen Roosevelt en Churchill in Casablanca in januari 1943, waar het besluit viel niet onmiddellijk alle krachten aan te wenden voor een invasie in West-Europa, maar eerst Italië aan te vallen. Hoogst belangrijk was bovendien dat — afgezien van alle politieke verschillen van mening — het principe van de aan de Asmogendheden te stellen eis van onvoorwaardelijke overgave na deze conferentie duidelijk werd gesteld.

In november van datzelfde jaar kwamen politieke problemen uitvoerig ter sprake in Teheran, waar Churchill, Roosevelt en Stalin elkaar voor het eerst gezamenlijk ontmoetten. De toekomst van Duitsland en de verdeling van Europa in 'invloedssferen' — het grondpatroon voor de naoorlogse politieke constellatie en tegelijkertijd de basis van een aanzienlijk deel van de koude-oorlogproblematiek — vormden in Teheran reeds de inzet van langdurige discussies.

A.H.P.

DRIEHOEKS VERHOUDING

PROF. DR. H. W. VON DER DUNK



Op de avond van zondag 22 juni 1941 sprak Winston Churchill voor de Engelse radio. De Britse premier stond bekend als een oude tegenstander van het communisme. Meer dan twintig jaar tevoren had hij al voor een gezamenlijke actie gepleit om het toen nog kersverse bolsjewistische regime te verdelgen. In de jaren dertig was hij echter in Hitler-Duitsland de grote bedreiging van de Europese cultuur gaan zien. In het afgelopen jaar had hij een strijd op leven en dood met deze vijand gevoerd en Engeland was daarbij door het oog van de naald gekropen. De taak die nog voor de boeg lag, leek bovenmenselijk en het einde van de worsteling was niet in zicht. En nu had Hitler Engeland de rug toegekeerd en zich met volle kracht geworpen

De Britse premier Sir Winston Churchill in een karakteristieke houding tijdens een van zijn vele redevoeringen.

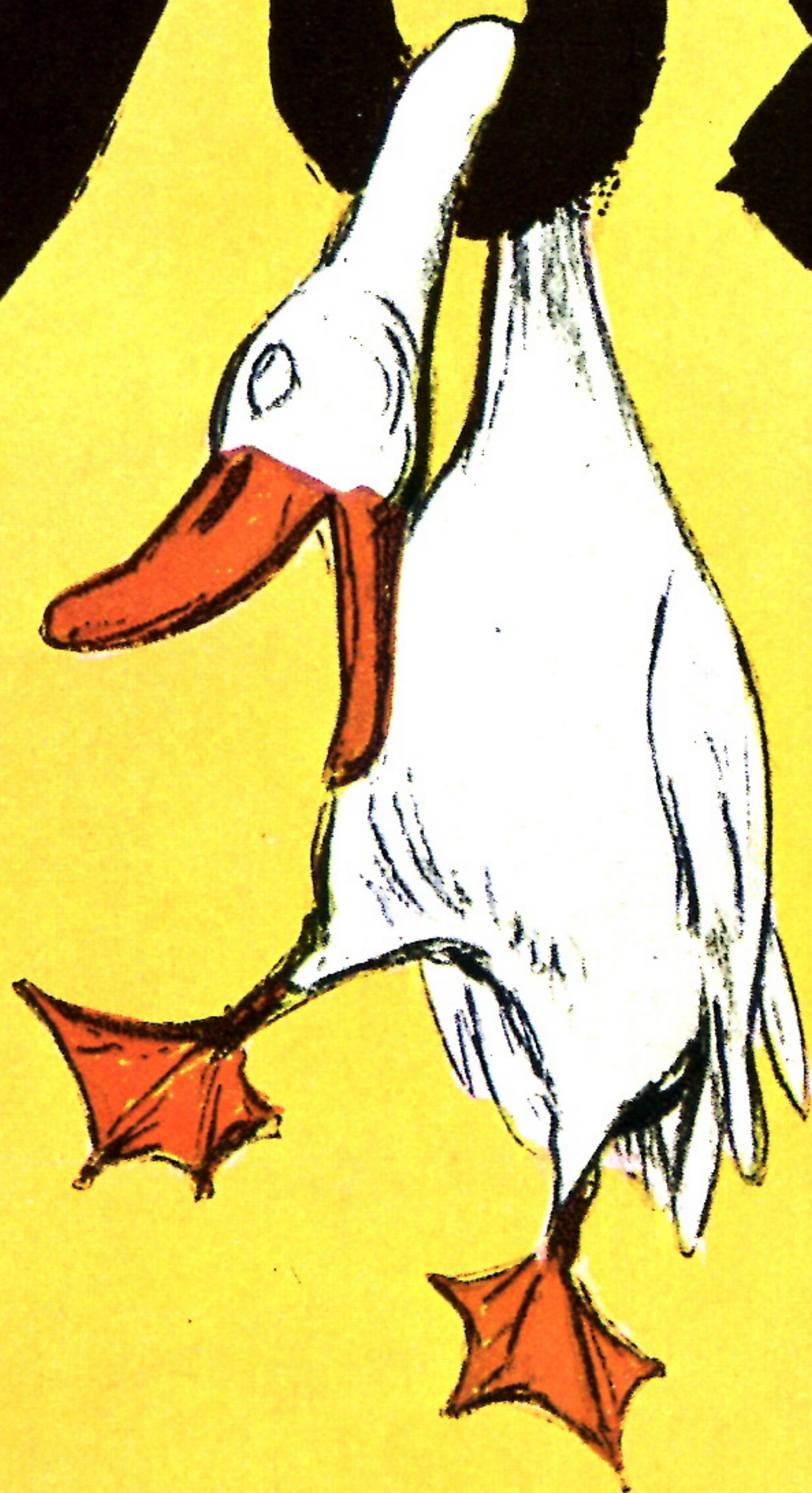
Rechts: het Duitse 'satirische' blaadje 'Vox' met een gans als embleem had zo zijn eigen ideeën over de Grote Drie.

op de reus in het oosten. Nazisme en bolsjewisme waren in botsing gekomen, nadat zij door een wonderlijk monsterverbond aan elkaar gelieerd waren geweest. Zelden ontsprong een land in een levensgevaarlijke situatie zo plotse-ling de dans als Engeland op dit moment. Engeland had weliswaar in de afgelopen herfst de slag tegen de *Luftwaffe* heroïsch doorstaan,

maar had in het Middellandse-Zeegebied vernietigende klappen moeten incasseren en waren enkele belangrijke posities aan zijn machtsgebied onttrokken.

Churchill maakte twee dingen duidelijk in zijn historische toespraak: hij bleef zich tegenstander van het communistische systeem noemen, maar verklaarde ook dat Engeland zich als bondgenoot beschouwde van de zo juist aangevallen Sowjetunie en alles zou doen om de Russen bij te staan in de strijd tegen het nazi-dom. Uiteraard was de laatste mededeling de belangrijkste, de grote clou van de speech. 'Als Hitler de hel zou binnenvallen, zou ik in het Lagerhuis op zijn minst enkele vriendschappelijke woorden tot de duivel richten', verkondigde Chur-

voxx



chill kort daarop tijdens een andere toespraak. Engeland had dus ondubbelzinnig gekozen. Maar welke realiteit had Churchills aanbod in feite?

Welke realiteit kon het hebben?

Nog waren de Verenigde Staten neutraal.

Een grootscheepse invasie, die de Duitsers voor een tweefrontenoorlog zou plaats, behoorde vooralsnog volstrekt tot de onmogelijkheden. Restte dus slechts hulp in de vorm van economische steun zoals wapenleveranties en de toezegging alles te doen om de strijd in het westen geleidelijk op te voeren en te intensiveren, tot dat de tijd rijp zou zijn voor het uitvoeren van grotere acties.

Er kwam nog iets bij dat de Engelsen weerhield

tegen Hitler-Duitsland toezegden en afspraken geen afzonderlijke vrede te sluiten zonder instemming van de ander; een nog zeer algemeen en vaag kader dus voor de toekomstige samenwerking.

Twee dingen werden in de maanden daarna snel duidelijk, voor zover ze al niet onmiddellijk duidelijk waren geweest. De onverwachte bondgenoot had voor Engeland een geweldige druk weggenomen. Het Londen van 1941 ging een heel wat rustiger zomer in dan het Londen van 1940, 'Thanks to Russia', zoals de Engelsen zeer realistisch opmerkten. Met het oog op een toekomstige vredesordening echter betekende het een onnoemelijke complicatie. In feite was al van het begin af aan de problematiek gege-

was van het kapitalisme. Volgens de doctrine lag het eigenlijk voor de hand dat Engeland — en op de achtergrond de Verenigde Staten — van de onverwachte gelegenheid gebruik zouden maken om toe te zien hoe het nationaal-socialisme en het communisme elkaar afslachtten, om dan als grote overwinnaar te voorschijn te komen.

De Verenigde Staten waren formeel neutraal, al hadden zij door hun omvangrijke wapenleveringen aan Engeland in het kader van de leen- en pachtwet in wezen reeds partij gekozen. Wat de Sowjetunie aangaat, waren daarna de meningen verdeeld. Toch sloot Washington zich aan bij het Britse standpunt dat Hitler momenteel vijand nummer één was. Roosevelt stuurde



van al te onbesuisde stappen. Zou zo'n hulp voor de Russen nog wel enig reëel nut opleveren? Algemeen verwachtte men in het westen dat zij het niet langer dan enkele maanden (sommigen voorspelden nog een aanzienlijk kortere tijd) tegen het Duitse geweld zouden houden. De grote zuiveringen in de legerleiding, de weinig indrukwekkende prestaties die het rode leger tegen de Finnen had verricht, stemden de verwachtingen niet zo erg hoog. Stalins bewind gold als impopulair, zo niet gehaat. Onder de Duitse druk zou het wel eens snel ten val kunnen komen. Stalin zelf gaf later toe dat hij daarmee gerekend had.

De eerste weken van de strijd gaven bovendien het bekende beeld te zien van een *Wehrmacht* die schijnbaar zonder moeite de ene zege na de andere behaalde.

Het bij monde van Churchill zo spontaan aangeboden bondgenootschap moest dus aanvankelijk noodgedwongen een wat theoretisch karakter dragen. Dit werd nog onderstreept door de opmerkelijk trage Russische reactie. De Russische ambassadeur te Londen, Maiski, zat op hete kolen doordat Moskou dagen liet verstrijken. Pas op 12 juli sloten beiden landen een verdrag te Moskou, waarin zij elkaar alle steun

ven, waaruit na 1945 de koude oorlog en de verdeling van Europa zou voortvloeien. Zonder de Sowjetunie was de strijd alleen op zeer lange termijn te winnen. Met de Sowjetunie zou een nieuwe ordening van Europa wel eens een uiterst moeizame zaak kunnen worden, gezien de verschillende belangen en de tegengestelde regeringsstelsels. Maar dat was in 1941 nog verre toekomstmuziek. Bovendien zou een en ander sterk afhangen van de mate waarin Rusland tot de overwinning zou bijdragen. Zoals gezegd waren de verwachtingen vooralsnog niet groot.

Omgekeerd konden de Russische leiders zich moeilijk voorstellen dat Engeland ondanks alle mooie woorden niet voor de verleiding zou bezwijken om de rol van lachende derde te spelen. Allereerst was het de rol die Moskou zelf tot nog toe had gespeeld tijdens de oorlog in het westen. Bovendien kon men de lange anti-Russische en anti-communistische traditie in de Engelse politiek niet vergeten. De *appeasement*-politiek van Chamberlain had men in Moskou moeten opvatten als een poging om zonder de Sowjetunie samen met Hitler een Europese orde op te bouwen. Moskou had altijd officieel verkondigd dat Hitler een agent

Lord Beaverbrook (midden) komt in Moskou aan om besprekingen te beginnen over de driemogendhedenovereenkomst.

Rechtsboven: Molotow tekent in Moskou de driemogendhedenovereenkomst tussen de Sowjetunie, Amerika en Engeland.

Rechtsonder: Averell Harriman (rechts) begroet lord Beaverbrook.

daarom zijn vertrouwensman Harry Hopkins in juli al naar Stalin.

De Russische dictator gaf hem vrij openlijk inzage in zijn problemen. Er was vooral tekort aan aluminium en luchtafweergeschut. Hij stelde een wenslijstje op voor Amerikaanse hulp. Bovenal slaagde hij erin Hopkins de overtuiging bij te brengen dat de Sowjetunie de strijd zou volhouden.

In september daaraanvolgend hadden lord Beaverbrook en Averell Harriman enkele besprekingen in het Kremlin. Deze resulteerden in een Amerikaans hulpprogramma van 1 oktober 1941 tot 1 juli 1942 van voorlopig een miljard dollar. De leen- en pachtwet trad ook voor de Sowjetunie in werking. Toch konden



deze regelingen, hoe belangrijk de wapenleveranties op grote schaal voor de Russen ook waren, nog allerm minst het wantrouwen wegnemen, dat het Westen zich tot de toeschouwersrol zou beperken. Stalin liet vrij duidelijk doorschemeren dat er in zijn ogen maar één overtuigend bewijs van onvoorwaardelijke en oprechte steun was: de opening van een tweede front, dat het rode leger werkelijk zou ontlasten. Reeds vanaf de eerste maanden van de samenwerking stond dit tweede front als nummer één op de Russische verlanglijst en niets zou de verhouding zo zwaar belasten als herhaaldelijk uitstel. Maar al genoot de militaire samenwerking vanzelfsprekend hoge prioriteit, al spoedig doemden daarnaast toch ook de politieke kwesties op.

Moskou nam om begrijpelijke redenen in dezen het initiatief. Het wilde zo snel mogelijk tot een overeenkomst komen met Londen, waarbij de grenzen van 1941 erkend zouden worden. Dat betekende dat het Duits-Russische niet-aanvalsverdrag van augustus 1939 aan Russische kant van kracht zou blijven. En dat betekende weer dat de Baltische landen, het oostelijke gedeelte van Polen en Bessarabië deel zouden blijven uitmaken van de Sowjetunie.

In december 1941 vertrok Eden, de Britse minister van buitenlandse zaken, naar Moskou. De Duitse troepen stonden aan de rand van de stad en de situatie was uiterst gespannen en somber. Stalin suggereerde in ruil voor de Russische verlangens dat Engeland in West-Europa steunpunten zou verwerven. Het Rijnland en Beieren konden eventueel van het Duitse rijk losgemaakt worden om eigen staten te vormen. Uit dit alles werd duidelijk, dat het Kremlin een koehandel voor de geest stond, zoals het die ook met Berlijn had trachten te voeren: Rusland zou onbetwist in Oost-Europa domineren; Engeland mocht zijn gang gaan in West-Europa. Eden hield echter de boot af. Een ordening zoals Stalin die voorspelde, was voor de Engelsen onaanvaardbaar. Niet dat zij principieel afkerig waren van een verdeling in invloedssferen. Met name Churchill, doordrenkt van de Britse traditie en geschiedenis, dacht altijd sterk in termen van machtsevenwicht. Een regeling met Moskou paste geheel in zijn lijn; te meer, omdat hij moest vrezen dat de Russen — die het water op dit moment aan alle kanten tot de lippen steeg bij gebrek aan steun en medewerking — misschien toch nog wel eens door de knieën konden gaan en met Duitsland afzonderlijk vrede zouden sluiten.

Het voorstel van Stalin kwam er echter op neer dat Engeland de Oosteuropese landen en met



name Polen aan hun lot zou overlaten. Ter wille van het vrije en onafhankelijke Polen van 1939 was het althans formeel de oorlog tegen nazi-Duitsland begonnen. Polen was daarom voor de Engelsen een uiterst teer punt. Daar kwam bij dat de Poolse regering in Londen van begin af aan weigerde om over grenswijzigingen te debatteren. Zolang een Pools-Russisch akkoord inzake de grensregeling uitbleef, kon ook Engeland geen bindende verplichtingen aangaan. Na lange, taaie onderhandelingen kwam het op 26 mei 1942 wel tot een Engels-Russische alliantie voor twintig jaren, maar het hachelijke probleem van de Oosteuropese grenzen werd hierbij omzeild. De Russen lieten dit punt tenslotte vallen. Er was inmiddels nog een factor die belette dat de Engelsen met Moskou een regeling voor de toekomstige Europese ordening troffen en dat waren de Verenigde Staten. Van begin af aan hadden de Amerikanen, zowel in Londen als in Moskou, duidelijk te verstaan gegeven dat het sluiten van geheime verdragen die vooruit zouden lopen op de latere algemene vrede, in strijd was met de beginselen van de Amerikaanse politiek. Hierbij openbaarde zich niet alleen een tegenstelling tot de Russische, maar ook tot de Engelse politiek,

die beide in beginsel van de traditionele Europese voorstelling van invloedssferen uitgingen. Stalin behoefde echter als dictator geen rekening te houden met oppositiepartijen, noch met een publieke opinie, noch met bondgenoten die hem moreel onder druk konden zetten; Churchill moest dat wél en diende daarom veel voorzichtiger te opereren.

Voor de Amerikanen behoorde dit soort geheime diplomatie tot de kwalijke praktijken uit het Europese verleden. Bovendien herinnerde men zich in Washington hoe Wilson tijdens de Eerste Wereldoorlog zich daarbij in de vingers had gesneden. Al in augustus 1941 had Roosevelt met Churchill samen de algemene beginselen voor de toekomst opgesteld in het befaamde Atlantisch Handvest. De Amerikanen wilden alle invloedssferen in principe opheffen en een universalistische wereldordening creëren, die gebaseerd was op die beginselen. Zonder het fiat van de grote broer kon Engeland geen bindende regelingen meer treffen, zeker niet nadat de Verenigde Staten in de oorlog waren betrokken. Het gevolg was dat er voortdurend op twee golf lengtes met de Sowjetunie werd gesproken. Aan de ene kant praatte men over de universele toekomstige orde; een wereldrechtsorde, waar-

bij alle staten, groot en klein, in de nieuwe organisatie van de Verenigde Naties vertegenwoordigd zouden zijn en waardoor elke verdeling van invloedssferen en alle geheime bilaterale afspraken tussen de grote mogendheden overbodig en zelfs een beetje onwettig zouden worden. Roosevelt zag in die orde de basis van de vrede, terwijl hij alle onderlinge afspraken als voorlopig en als secundair beschouwde. Aan de andere kant wist men dat Stalin enkele zeer concrete eisen had gesteld met betrekking tot de Sowjetunie. Deze kwamen in het kort erop neer dat het land, nog afgezien van de discussieerbare gebiedsuitbreiding, door een gordel van bevriende staten omgeven diende te worden. De Russische leider maakte telkens opnieuw

deren. Vandaar dat de Amerikanen elke concrete regeling verwierpen, maar alleen hun adhesie betuigden aan Stalins doelstellingen in dezen.

Natuurlijk moest de Amerikaanse regering ook om praktische redenen de boot afhouden: Roosevelt mocht niet het risico lopen dat zijn politiek door het Congres zou worden afgestemd, zoals Wilson was overkomen. Bovendien moest hij rekening houden met de talrijke nationale minderheden in zijn land, vooral met de ruim zes miljoen inwoners van Poolse origine, die evenals de Poolse regering in ballingschap het oude Polen hersteld wilden zien. Stalin van zijn kant was wel bereid om zijn adhesie aan Roosevelt's universalistische orde te betuigen, want

Naties de traditionele machtspolitiek zouden kunnen vervangen en wilde daarom liefst de essentiële kwesties tussen de grote mogendheden geregeld zien, voor de Verenigde Naties zouden functioneren.

Zo ontstond een soort patroon, dat vanaf 1942 bij alle contacten over de toekomstige vrede duidelijker werd. Stalin en Churchill wilden in beginsel regelingen treffen, waarbij zij uiteraard telkens met elkaar in botsing kwamen over concrete vraagstukken. Roosevelt en de Amerikanen konden niet beletten dat er regelingen getroffen werden, maar legden de nadruk op het voorlopige karakter van dergelijke temporaire beslissingen.

Het zou zeer onjuist zijn te denken dat deze



duidelijk dat zijn land nooit en te nimmer aan invasies vanuit het westen bloot gesteld mocht worden, zoals het er drie in deze eeuw (de Duitse in 1917—1918, de Poolse in 1920 en de Duitse in 1941) had moeten verduren.

Voor Stalin was Ruslands veiligheid uiteraard primair en de basis van elke bevredigende vredesorde. De westerse staatslieden gaven Stalin herhaaldelijk te verstaan dat zij deze wensen redelijk vonden en zouden honoreren. Zij begrepen dat zij de Sowjetunie in deze voor haar zo vitale kwesties tegemoet moesten komen, nu dit land het leeuwedeel van de strijd tegen Duitsland was toegevalen. Maar Roosevelt speculeerde erop dat de universalistische orde uiteindelijk ook de Russische veiligheid zou garan-

Russische piloten bij Amerikaanse en Engelse vliegtuigen, die aan de Sowjetunie zullen worden geleverd.

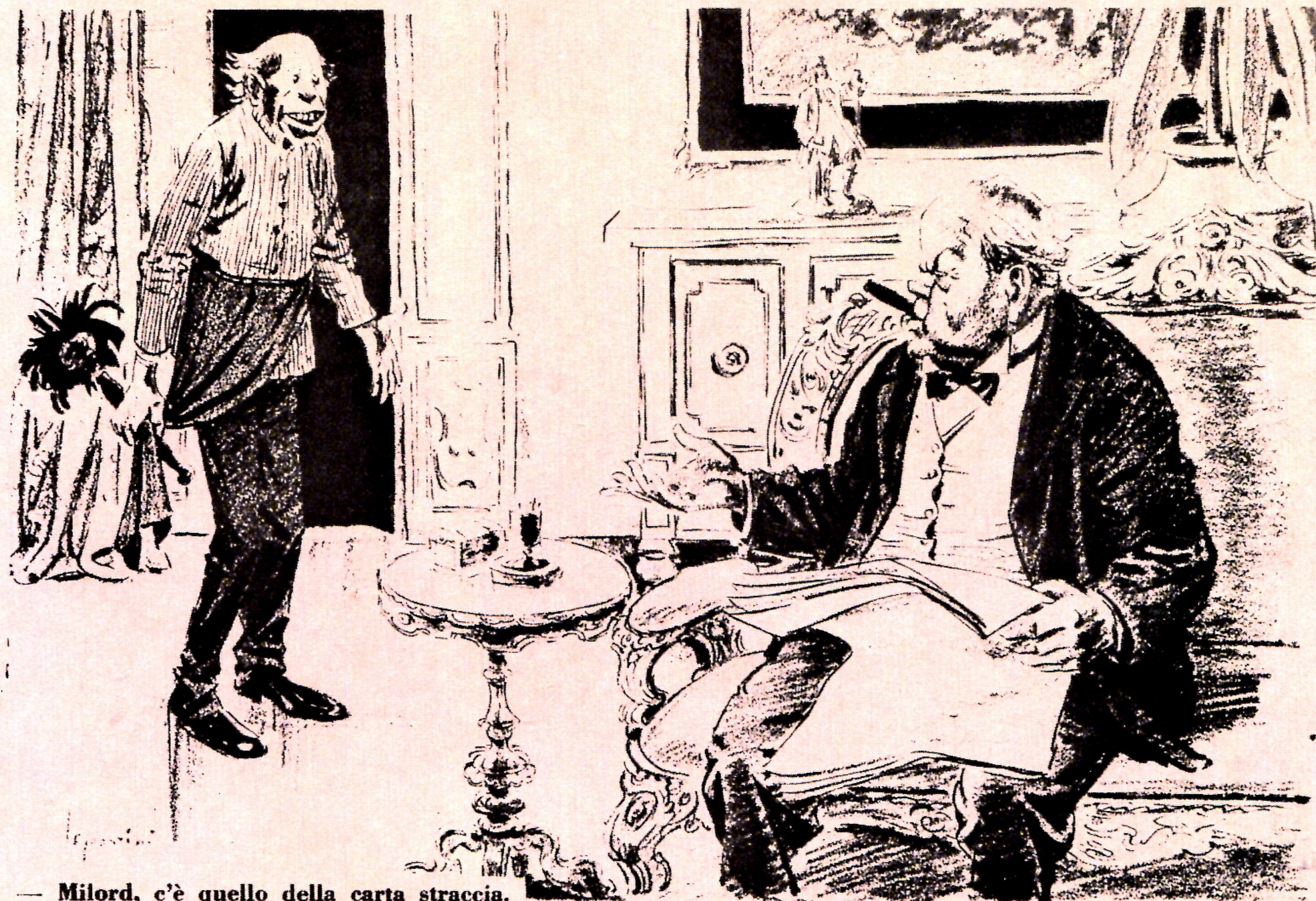
ook hij had alle belang bij een goede verstandhouding tot de machtigste economische mogendheid ter wereld, zeker zolang de Duitse legers nog honderden kilometers ver in Rusland stonden. Maar veel meer dan een mooi idealistisch experiment kon hij er niet in zien. Zijn medewerking sloot niet uit dat de Sowjetunie allereerst haar eigen belangen veilig stelde, zoals Moskou dat opvatte en niet zoals Washington dat wilde zien. Churchill stond in dit opzicht tussen Amerika en Rusland in. Hij betwijfelde of de Amerikaanse orde en de Verenigde

wonderlijke driehoeksverhouding voortdurend voor alle betrokkenen duidelijk was of alle contacten bepaalde. Nog een factor droeg ertoe bij dat men de meest onverkwikkelijke problemen uitstelde: de gemeenschappelijke strijd tegen nazi-Duitsland, waarbij elke partij in het geheim de hoop koesterde dat de strijd in haar voordeel zou eindigen. Tot de conferentie van Jalta stond het winnen van de oorlog boven aan de agenda van elk van de drie regeringen. Aangezien er op dit terrein eensgezindheid heerste, die in toenemende militaire coöperatie tot uitdrukking kwam, heerste er bij de staatslieden, ondanks de sluimerende tegenstellingen, toch nog een gematigd optimisme over de gemeenschappelijke toekomst.

UITSTEL EN ARGWAAN

GERARD KRAMER

SECONDO FRONTE



— Milord, c'è quello della carta straccia.
— Dagli i piani di sbarco sul Continente.

Fotoarchief Spaarnestad

Op 18 juli 1941 schreef Stalin in zijn eerste persoonlijke boodschap aan Churchill: 'Het lijkt mij dat de militaire positie van de Sowjetunie en tegelijkertijd die van Groot-Brittannië aanzienlijk zou verbeteren, indien in het westen (Noord-Frankrijk) en in het noorden (poolgebied) een front tegen Hitler tot stand werd gebracht.' Hiermee had Stalin, binnen een maand nadat zijn land door de nazi's was overvallen, de kwestie van een tweede front aan de orde gesteld — een kwestie die voor wat betreft de invasie in West-Europa tot ver na de Tweede Wereldoorlog onderwerp van bittere controverse zou blijven.

Churchill had reeds enkele malen zijn steun toegezegd aan de Russen nu daar het zwaartepunt

Italiaanse spotprent met Churchill, die tot zijn huisknecht zegt de invasieplannen maar aan de voddeman mee te geven.

van de oorlogvoering was komen te liggen, maar hij voelde tevens dat Engeland niet in staat was op korte termijn een tweede front in West-Europa te openen. De Britse vloot had te weinig landingsvaartuigen en was te zwak voor een invasie. De Duitsers hadden de Westeuropese kust met bunkers, mijnen en prikkeldraad versterkt en de activiteiten van de Duitse onderzeeboten maakten een oversteek vanuit Engeland nog hachelijker. En mocht een invasie in eerste instantie al slagen, dan kon het Britse leger niet in staat geacht worden om het met

enige kans op succes tegen de Duitse legers op te nemen.

Bovendien hadden de Britten ook buiten Europa enige zorgen die de aandacht (en troepen) vroegen. De Duitse en Italiaanse operaties in Noord-Afrika bedreigden de Britse belangen in het Middellandse-Zeegebied en een verlies van het Suezkanaal zou voor de Duitsers tevens de weg naar Brits-Indië openen. Voor Churchill waren dit belangrijke overwegingen om (in 1942) voor een invasie in Noord-Afrika te pleiten in plaats van voor een invasie in Frankrijk. Ook Stalin wist wel dat een invasie in West-Europa moeilijkheden zou opleveren, maar hij vond dat deze ondanks die moeilijkheden toch zo snel mogelijk uitgevoerd moest worden. 'De

beste tijd om dit front te openen is nu', zo schreef hij aan Churchill. De Sowjetunie vocht om haar naakte bestaan. Op 3 september 1941 liet Stalin aan Churchill weten dat de Sowjetunie zonder een tweede front zou worden verslagen of zodanig zou worden verzwakt, dat zij lange tijd niet in staat zou zijn om haar geallieerden door actieve operaties te helpen. Hulp was dringend gewenst, iedere hulp was welkom, maar Stalin bleef erbij dat een tweede front hulpverlening in de meest effectieve vorm zou betekenen.

Nu kon men Stalins voorstel een zekere genialiteit niet ontzeggen: Hitlers hele operatieplan voor de Tweede Wereldoorlog was gebaseerd op het één voor één aanvallen van zijn tegen-

werden, maar tevens dat de tweede-front-kwestie een extra-dimensie kreeg: de Amerikanen voelden juist wel voor een snelle invasie in West-Europa. In juni 1942 beloofden zij de Russen zelfs om nog in datzelfde jaar dat tweede front te openen, een belofte die in de Sowjetunie grote publiciteit en instemming kreeg. Churchill gaf weliswaar zijn formele goedkeuring en steun aan de Amerikaanse belofte (in Londen en Washington werden gelijkluidende communiqués verstrekt), maar hij hield duidelijk een slag om de arm: hij beloofde een tweede front uiterlijk in 1943.

Churchill wilde de invasie alleen als er een redelijke garantie was voor snelle successen: geen débâcle bij de eigenlijke invasie en geen langdu-

strijd in Rusland moeten komen (waarbij de Russen dan gesteund werden door Brits-Amerikaanse leveranties van wapens en ander oorlogsmaterieel).

Dit alles betekende niet dat Churchill nu maar wilde toezien hoe de Russische en Duitse legers elkaar te lijf gingen, maar in de praktijk moest zijn standpunt daar ten dele wel op neerkomen. In de Sowjetunie heeft deze houding begrijpelijkerwijze aanleiding gegeven tot wrevel en wantrouwen en na de oorlog zelfs tot een vijandige interpretatie: 'De imperialisten wensten een uiterste verzwakking van de Sowjetunie en wilden hun eigen troepen sparen om ze alleen in de laatste fase van de oorlog te gebruiken, en om dan hun eisen aan de anderen te kunnen opleggen.' Die 'imperialisten' hebben dan ook wel veel gedaan om een dergelijke interpretatie te stimuleren. Natuurlijk, er waren belangrijke leveranties van wapens en andere goederen aan de Sowjetunie; maar een tweede front kwam er in 1941 niet en ook niet in 1942. De teleurstelling in de Sowjetunie was groot, toen de invasie in Noord-Afrika, juist op het moment dat de Duitsers op weg leken om in de Kaukasus en bij Stalingrad de Russen de genadeslag toe te brengen.

De invasie in Frankrijk werd naar 1943 verschoven; in het begin van dat jaar bevestigden zowel Londen als Washington deze belofte nog, er werd nu zelfs een tijdstip genoemd (augustus of september). Begin 1943 beslisten de Russen de slag in en om Stalingrad in hun voordeel. Achteraf is dit wel als het keerpunt in de oorlog beschouwd. Maar op het moment zelf kon men nog slechts hopen dat het een keerpunt zou worden, want het was allerm minst zeker dat de Duitsers zich niet zouden herstellen. En zelfs al zou dat niet het geval zijn, dan bleef er nog de immense taak om het westelijk deel van de Sowjetunie van een miljoenenkoppig Duits leger te bevrijden.

De behoefte aan een tweede front was dan ook bepaald nog niet verdwenen. Ook niet in juni 1943, toen Churchill en Roosevelt besloten de invasie in Frankrijk opnieuw uit te stellen, nu tot 1944. In een boodschap aan Churchill maakte Stalin duidelijk dat er nu van meer dan van een teleurstelling sprake was: 'U zegt dat u begrip heeft' voor mijn teleurstelling. Ik moet u zeggen dat het hier niet bepaald gaat om de teleurstelling van de Sowjetregering, maar om het behoud van het vertrouwen in haar geallieerden, een vertrouwen dat onderworpen is aan ernstige spanning. Men moet niet vergeten dat het gaat om het redden van miljoenen levens in de bezette gebieden van West-Europa en Rusland en om het verminderen van de enorme opofferingen van de Sowjetlegers, waarmee vergeleken de opofferingen van de Brits-Amerikaanse legers onbeduidend zijn.'

De moeilijkheden die de gigantische Brits-Amerikaanse invasie in 1944 tegen een toen al zeer verzwakt Duitsland ondervond, pleiten voor de juistheid van Churchills opinie dat een invasie in 1943 (om van 1942 nog maar niet te spreken) tot een fiasco geleid zou hebben. De Brits-Amerikaanse zigzagpolitiek ten aanzien van het tweede front deed echter sterk afbreuk aan het geallieerde bondgenootschap. Minder dan ooit leek het er in 1943 op dat dit door Hitler veroorzaakte bondgenootschap ooit nog tot een echte vriendschap tussen de partijen zou leiden.



Een spotprent van de beroemde Engelse politieke tekenaar Low. Hij laat premier Winston Churchill het woord 'nu' in de roep om een tweede front doorhalen en wijzigen in 'op het juiste ogenblik'.

standers. Met zijn aanval op de Sowjetunie had Hitler zijn angst voor een oorlog op twee fronten schijnbaar overwonnen; hij rekende erop dat Engeland gedurende de korte tijd die de oorlog tegen de Sowjetunie naar zijn mening zou vergen, passief zou moeten blijven. Een Britse invasie op het Europese continent zou de strijd een andere wending geven. Hitler zou zijn strijdkrachten moeten versnipperen, waardoor zijn kansen op uiteindelijk succes aanzienlijk zouden worden verminderd.

De Japanse aanval op Pearl Harbour (7 december 1941) betekende voor Churchill niet alleen dat Amerika nu volledig in de oorlog betrokken werd en dat de Britse koloniën en dominions in Zuid-Afrika en de Stille Oceaan direct bedreigd

rig en uitputtende stellingenoorlog zoals in 1914—1918. Gedurende een lange en gedegen voorbereiding zouden niet alleen de Brits-Amerikaanse strijdkrachten moeten worden versterkt, maar bovendien zouden de Duitse strijdkrachten eerst moeten worden verzwakt. Tot dit laatste zouden onder meer een landing in Noord-Afrika en luchtbombardementen op Duitsland kunnen bijdragen, maar de grootste verzwakking van Duitsland zou toch van de

WINSTON CHURCHILL

PROF. T. A. BIRRELL



Fotoarchief Spaarnestad

Toen Churchill in 1940 premier werd, was hij zesenzestig jaar. Hij had meegevochten in de laatste cavalerieaanval in de geschiedenis van het Britse leger; hij had veertig jaar in het parlement gezeten; hij was al op tweecëndertigjarige leeftijd tot minister benoemd; hij had drie belangrijke historische studies en een keukenmeidenroman geschreven en hij was verantwoordelijk geweest voor de meest geruchtmakende militaire catastrofe van de Eerste Wereldoorlog: de Dardanellenveldtocht.

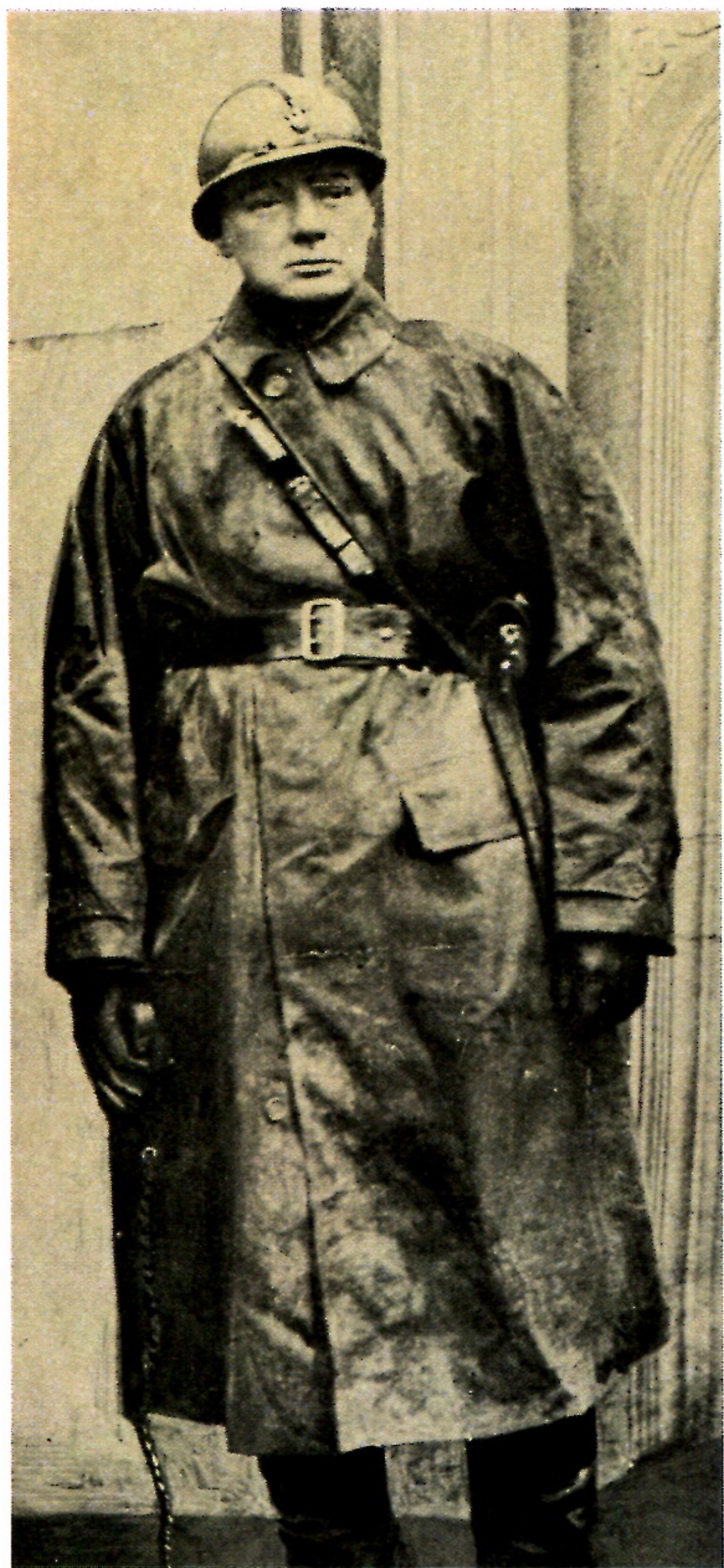
Er bestaan twee wijdverbreide meningen over Churchill als oorlogsleider; beide zijn generaliseringen. Volgens de eerste bestond zijn grootheid louter hieruit dat hij een symbool was, alléén een leider in naam. Volgens de tweede

Een portret van de Britse oorlogsleider en premier Sir Winston Leonard Spencer Churchill, even uitblazend in het tenue van de luchtbescherming, tijdens een bezoek aan het Witte Huis in januari 1942.

was hij praktisch een dictator. Geen van deze tegengestelde inzichten is in feite waar. Hij was natuurlijk een symbool. Daarvan getuigen de foto's van Churchill met hoge hoed, sigaar en machinegeweer; verder was er die heuse stem waarmee hij redevoeringen afstak die stilistisch een mengeling waren van achttiende-eeuwse retoriek en twintigste-eeuwse boulevardbladentaal. Maar de symboliek, de show, was slechts een instrument van zijn politiek.

Churchill werd nooit door zijn eigen 'image' gehypnotiseerd. Het patriotisme was altijd gekruid door een cynische zelfspot. Hiervan getuigen de vele Churchilliana, authentiek of niet. Zo reageerde Churchill op het voorstel om de nieuwe openbare kantines *Civic Restaurants* te noemen met de beroemde en historische woorden: 'Nee, laten we ze maar *British Restaurants* noemen; dan is de naam tenminste goed, ook al is het eten slecht.' Dan was er het beroemde overwinningsteken, de V met de twee vingers, een zeer oud en zeer obsceen gebaar, dat Churchill voor zijn eigen doeleinden gebruikte. Iedere Engelsman wist wat het eigenlijk betekende en iedereen wist dat Churchill wist wat het eigenlijk betekende.

Was Churchill werkelijk zo'n dictator? Vijf jaar lang was hij zowel eerste minister als minister van oorlog in een kabinet dat vijf leden telde. Maar hij was altijd verantwoording verschuldigd aan het parlement, en tweemaal, op het hoogtepunt van de oorlog, moest hij zich tegen moties van wantrouwen in het parlement verdedigen. Churchill was zonder twijfel een nooit opdrogende bron van ideeën op het gebied van de binnenlandse zowel als de buitenlandse politiek, alsook in strategische en tactische aangelegenheden. Tijdens de discussies domineerde hij het kabinet en het strategisch comité van de Britse chefs van staven. Maar wanneer het op besluiten aankwam — en die schreef hij altijd op — dan legde Churchill de raadgevingen van zijn



Mirrorpic

burgerlijke of militaire adviseurs nooit naast zich neer. Zodra Amerika bij de oorlog betrokken was, werden Churchills ideeën over wereldoorlogvoering vaak genoeg verworpen, maar hij was nooit onverzoenlijk of onbuigzaam. Hij verdedigde zijn eigen politiek met al de kracht en welsprekendheid waarover hij beschikte, maar wanneer zijn inzichten niet werden geaccepteerd, legde hij zich zonder rancune bij het onvermijdelijke neer: morgen kwam een nieuwe dag.

Churchills grootste gaven als oorlogsleider vormen bijna een paradox. De romantische retoricus was buitengewoon efficiënt en de grillige politicus wekte vertrouwen in zijn persoonlijkheid.

Churchill was de meest efficiënte Britse eerste minister sinds de hertog van Wellington. Net zoals Wellington verstond hij de kunst om te handelen wanneer dat nodig was en kon hij slapen wanneer hij dat wilde. Ten onrechte denkt men wel dat de kunst om een oorlogvoerende natie te leiden hieruit bestaat dat men alle kleine details aan anderen delegeert en zelf alléén verantwoordelijk is voor de hoofdzaken van de strategie. De kunst bestaat echter hieruit dat men weet welke bijzonderheden belangrijk zijn.

De meest onthullende delen van *The Second World War* zijn de aanhangsels. Want in de aanhangsels geeft Churchill ons een keuze uit zijn geschreven memoranda en met behulp daarvan kunnen wij ons een beeld vormen van hoe hij van dag tot dag de oorlog leidde. Duidelijkheid, beknoptheid en gezond verstand: dat zijn de kenmerken. Zijn toon hangt af van degene tot wie hij zich richt; hij weet hoe hij een bevel kan laten klinken als een voorstel; en hij neemt steeds het initiatief; hij laat de dingen niet zo maar gebeuren, hij geeft de indruk dat hij de gebeurtenissen zijn wil oplegt. In Engeland gaf hij iedereen het gevoel dat hij in burgerlijke en militaire aangelegenheden op alle niveaus de zaken doelbewust leidde en volkomen in handen had. Op het gebied van de wereldpolitiek trachtte hij, zonder te veel te riskeren, de indruk te wekken dat Engeland een even belangrijke partner was als Rusland en Amerika.

Als persoonlijkheid moeten wij Churchill niet beoordelen naar zijn vrienden. Misschien heeft hij in zekere zin helemaal geen intieme vrienden gehad. En toch bezat hij een buitengewone gave om genegenheid te wekken. Gedurende zijn lange politieke carrière heeft niemand Churchill ooit beschuldigd van intrige, ontrouw of van rancune, en ofschoon men kon twijfelen aan de wijsheid van zijn politiek, de oprechtheid en de openheid van de man kon niemand wantrouwen. In zijn oorlogskabinet moest hij samenwerken met mannen met zeer uiteenlopende politieke sympathieën, met de droge Attlee en de zonderlinge Bevin, en toch waren zij hem trouw en wekte hij hun bewondering; de eenheid van het oorlogskabinet als politieke coalitie kon gedurende zijn hele bestaan geen ogenblik in twijfel getrokken worden. Churchill kon ook het vertrouwen wekken van de hogere ambtenaren en van bestuurders van professie zoals Sir John Anderson en lord Woolton. Wat de militairen betreft, een man die gedurende het grootste gedeelte van de oorlog op zeer intieme voet met hem stond was lord Alan Brooke, de chef van de *Imperial General Staff*. Niemand die zijn *Diaries* heeft gelezen, kan eraan twijfelen dat Alan Brooke een man was met een zeer moeilijk karakter. Toch was de houding van Alan Brooke tegenover Churchill bijna die van een liefhebbende moeder die zorgen moet voor een weerspanning kind. Zoals dat het geval was met alle anderen die Churchill persoonlijk dienden, neemt Alan Brooke de houding aan van de grote beschermer. Een man die dergelijke gevoelens in Alan Brooke wist op te wekken, moest wel iemand zijn die een buitengewone charme aan de dag legde.

Natuurlijk was Churchill niet altijd een charmeur. Hij zorgde ervoor dat Britse generaals zich niet konden gedragen als prima-donna's.

Als zij het gestelde doel niet bereikten, moesten zij worden ontslagen; niemand trok zich iets aan van hun gekwetste gevoelens. Tijdens de Eerste Wereldoorlog was Asquith doodsbang voor Kitchener en zelfs Lloyd George was bang voor Haig. Churchill had zich vast voorgenoemen dat hem dit niet zou overkomen. Tijdens de Tweede Wereldoorlog werd de Britse militaire leiders precies verteld wat hun plaats was — en wie kon dat beter doen dan een man die in vroeger dagen gevochten had op Cuba, bij Malakand, Omdurman, Spion Kop en aan de Somme?

Ofschoon Churchill nooit inging tegen de besluiten van het comité van chefs van staven, heeft hij toch zonder twijfel zijn stempel gedrukt



Fotoarchief Spaarnestad

op de strategie van de geallieerden. Zonder Churchill zou de Woestijnoorlog zeker niet geweest zijn wat hij was. Hij weigerde die oorlog te laten uitgroeien tot louter een defensieve actie ter bescherming van het Suezkanaal. De spectaculaire nederlaag van de Italianen verleide de Duitsers ertoe om hun pantserdivisies naar Noord-Afrika over te brengen. Het was een klassiek voorbeeld van het kiezen van het slagveld door de zwakke partij, de Britten, waarop de sterkere tegenstander zou moeten vechten. En het was een 'schone' oorlog, soldaat tegen soldaat, zonder dat er burgers bij betrokken waren. Men heeft Churchill vaak zijn politiek van de meedogenloze bombardementen in Europa verweten, maar zij die getuige

waren van de slag bij Caen kunnen zich afvragen wat de invasie van Noord-Europa zou hebben betekend voor de burgerbevolking als het puikje van Rommels SS-pantserbrigades niet reeds in het woestijngebied van Noord-Afrika zou zijn vernietigd.

Churchills bijzondere verhouding tot Roosevelt was ook iets volkomen persoonlijks: tussen de aartsimperialist en de aarts-anti-imperialist was alles koek en ei. Churchills voornaamste doel was Amerika over te halen om aan de oorlog mee te doen, ofschoon de Amerikanen terughoudend waren en in wezen een politiek van isolement nastreefden. In augustus 1940 sloot hij een overeenkomst waarbij Engeland, in ruil voor vijftig verouderde Amerikaanse torpedojagers, de Verenigde Staten bepaalde marine- en luchtbases in de Caraïbische Zee verpachtte. Het deed er niet toe dat de torpedojagers niet meer waard waren dan wat ze als schroot zouden opbrengen; Churchill had 'gehoopt' (dat zijn zijn eigen woorden) dat als gevolg van het verdrag, Hitler de Verenigde Staten de oorlog zou verklaren. Tenslotte loste Pearl Harbour alle problemen voor Churchill op. Natuurlijk was Churchills vriendschap met Roosevelt niet louter een kwestie van berekenende politiek. Beide mannen waren van nature tot elkaar aangetrokken. Beiden waren patriciërs; beiden waren toneelspelers en beiden waren gokkers. Tenslotte genoten beiden van macht en politiek. Churchills verhouding tot Rusland was niet inconsequent of huichelachtig. De man die de Wit-Russen had gesteund aan het einde van de Eerste Wereldoorlog, heeft zijn haat voor het communisme nooit verborgen. Maar hij was wel een realist. Na Hitlers inval in Rusland was Churchill bereid om kostbaar oorlogstuig met de konvooien naar Moermansk te sturen, maar hij verzette zich sterk tegen Russische verzoeken om in een vroeg stadium te komen tot een 'tweede front'. Bij Stalin bereikte hij weinig, maar hij probeerde tenminste om overeenkomsten te vermijden die volkomen oneervol zouden zijn geweest. Hij voelde mee met Rusland,

Geheel links: majoor Churchill van de grenadiers tijdens de eerste wereldoorlog. Deze foto werd in 1916 gemaakt.

Links: Churchill verscheen in Londen tijdens de oorlog zelden op straat zonder zijn helm en gasmasker mee te dragen.

Rechts: de Britse oorlogsleider met de chef-staf Sir Alan Brooke (links) aan het front bij generaal Montgomery.

toen het werd aangevallen; maar als bezettingsmacht verafschuwde hij het. In mei 1945 kwamen er berichten over Russische wredeheden in Bulgarije. Op 2 juni schreef Churchill een brief aan Eden, waarin hij er bij hem op aandrong de Russen te dreigen met de publikatie van de bijzonderheden: 'Wanneer de bolsjewieken denken dat je bang voor ze bent, zullen ze alles doen wat hun lust en wreedheid hun in geeft.' Twee dagen later schreef hij Truman en sprak hij zijn teleurstelling uit over 'het neerdalen van een ijzeren gordijn' midden door het hart van Europa.

Het was erg goed voor de reputatie van Churchill dat hij in juli 1945 de verkiezingen verloor. Het lot, of die vreemde achttiende-eeuwse god-

BANKET IN HET KREMLIN

Tegen het eind van het banket nam Stalin de leiding van Molotow over en begon een serie toosten. Hij vulde zijn glas met wodka en moet Worosjilow op het oog hebben gehad... want hij ging recht op hem af. Worosjilow móést wel gaan staan, toen de toost op hem werd uitgebracht... Hij hield zich met beide handen stevig aan de tafel vast en zwaaide zachtjes heen en weer. Het kritieke ogenblik brak aan — Stalin hief het glas om te klinken. Worosjilow moet minstens zes

glazen hebben gezien; er kwam een gekwelde uitdrukking op zijn gezicht, hij probeerde zich te concentreren, merkte dat dat onmogelijk was en maakte op goed geluk een beweging naar de glazen die hij zag. Het geluk was met hem en hij tikte het juiste aan. Stalin verwijderde zich en vulde zijn glas nog zeker wel twaalf keer voor andere toosten. Worosjilow zonk met een diepe zucht in zijn stoel terug.

(Uit: 'The turn of the tide', door Arthur Bryant — London 1957)



Rev-IWM

heid waarin hij schijnt geloofd te hebben, bestemde hem voor om altijd in de gedachten van de mensen te blijven voortleven als oorlogsleider. Maar Churchill was niet de legendarische Britse bulldog. Hij was van nature een zeer grillig man en slechts de zeer grote verantwoordelijkheid van het eerste-ministerschap tijdens de oorlog legde hem de noodzakelijke discipline op. Hij was ook een moeilijk te doorgronden en een gevoelig man. Ter illustratie hiervan moge zijn verslag dienen van het bezoek dat hij in 1940 bracht aan een zeer arme wijk in Londen, waar een Duitse landmijn was ontploft. 'Toen mijn auto was herkend, kwamen de mensen van alle kanten aanrennen en al gauw was er een menigte van meer dan duizend mensen verzameld.

Die lui waren allemaal erg enthousiast. Zij drongen om ons heen, juichten en gaven op alle mogelijke manieren blijk van hun genegenheid. Zij wilden zelfs mijn kleren aanraken en strelen. Men zou bijna gedacht hebben dat ik hun op de een of andere manier een grote weldaad had bewezen, die hun levenslot zou verbeteren. Ik was er volkomen van ondersteboven en hilde. Generaal Ismay, die bij me was, beweert dat hij een oude vrouw heeft horen zeggen: 'Kijk maar, hij trekt het zich echt aan. Hij huilt.' Dat waren tranen niet van verdriet, maar van verbazing en bewondering.' Churchill was bang dat men hem sentimenteel zou vinden, maar nog banger was hij dat men hem ongevoelig zou vinden. Maar van de oorlog heeft hij genoten.

US NAAR DE NOORDPOOL

DRS. P. R. A. VAN IDDEKINGE



Associated Press

‘Mijn haat jegens het bolsjewisme en de bolsjewieken heeft niets te maken met hun dwaze economische systeem of hun absurde gelijkheidsdoctrine, maar berust op de bloedige, verwoestende terreur die zij uitoefenen in elk land waar ze zijn binnengedrongen. Alleen daardoor kunnen zij hun misdadige regime overeind houden’, aldus Churchill op 8 juli 1920 in het Britse Lagerhuis. En in januari 1940, nadat de Russen zich aan Finland hadden vergrepen: ‘De hele wereld kan nu zien hoe de ziel van een natie door het communisme schandelijk wordt bedorven...’

Aan deze en vele andere dergelijke uitspraken moet Churchill gedacht hebben, toen hij op woensdag 12 augustus 1942 in een weinig com-

Op de conferentie in Moskou waren niet alleen Churchill, Stalin en Harriman aanwezig (boven), maar ook (zie rechterpagina respectievelijk uiterst links en rechts zittend) Cadogan en Molotow.

fortable Liberator-bommenwerper van ruim drieduizend meter hoogte neerkeek over de Wolga, op weg naar Moskou voor zijn eerste persoonlijke ontmoeting met Stalin. In zijn memoires vertelt hij later: ‘... Na dit ongeveer een uur te hebben aangezien, klauterde ik langs het bommenrek naar de cabine terug, waar ik op bed ging liggen. Ik peinsde over mijn missie naar deze sombere, sinistere, bolsjewistische staat, die ik eens met zoveel inspanning ge-

poogd had om hals te brengen en die ik, totdat Hitler ten tonele verscheen, als de doodsvijand van de beschaving en de vrijheid had beschouwd.’ Tot opgewekte bespiegelingen gaf het doel van de reis weinig reden; de tijding dat de westelijke geallieerden het erover eens waren geworden dat een tweede front op het vasteland van Europa in 1942 uitgesloten was, zou door de Russische oorlogsleiders stellig niet met veel geestdrift worden begroet: ‘Het was alsof ik een groot blok ijs naar de Noordpool bracht...’ Dat Churchill zich geen illusies maakte over de ontvangst die hem in Moskou wachtte, was niet verwonderlijk. Twee en een halve maand tevoren, op 26 mei, was in Londen het Brits-Russische verdrag getekend dat wederzijdse

hulp en naoorlogse samenwerking moest garanderen; maar Molotow, die ervoor uit Moskou was overgekomen, had op 21 mei tegen Churchill gezegd dat hij de kwestie van het tweede front voor het moment belangrijker vond. En ofschoon hem duidelijk te verstaan was gegeven dat een grootscheepse invasie op het continent voorhands technisch onuitvoerbaar moest worden geacht, was Molotow begin juni na een bezoek aan Washington in Londen teruggekomen met wat kon worden uitgelegd als een Amerikaanse belofte dat nog in 1942 toch in Europa een westelijk front zou worden gevormd. Generaal Marshall was met Roosevelts formulering niet gelukkig geweest en de Engelsen, die er vooraf niet in gekend waren, hadden haar uitsluitend geaccepteerd als een politieke manoeuvre om de Duitsers angst aan te jagen. Tegelijkertijd echter had Churchill, niet van zins de Russen een rad voor de ogen te draaien, Molotows optimisme getemperd met een *aide-mémoire* waarin stond dat van Britse zijde op dit punt geen enkele belofte kon worden gedaan, in wezen een subtiële vertaling van wat het Britse *War Cabinet* zo juist besloten had, namelijk dat een landing in Frankrijk (plan-*Sledgehammer*) slechts mocht worden uitgevoerd als de kans op succes optimaal was. Daarvoor echter waren de omstandigheden de eerste tijd als niet bepaald gunstig te beschouwen.

Kort daarop was *Sledgehammer* definitief van de baan geraakt, de strijd in Noord-Afrika had een uiterst kritiek stadium bereikt en medio juli had Churchill ook nog aan Stalin moeten meedelen dat hij zich genoodzaakt zag de voor de Sowjetunie zo belangrijke arctische konvooien tijdelijk te staken. Stalins reactie op die laatste boodschap was ijziger geweest dan het poolwater bij Moermansk, maar gezien de benarde positie van zijn rode leger, was dit vergeeflijker dan het door Molotow hardnekkig verspreide gerucht als zouden de westelijke bondgenoten concrete toezeggingen hebben gedaan ten aanzien van een tweede front in 1942. Het was zeer de vraag of Stalin gesust kon worden met het op 24 juli genomen Anglo-Amerikaanse besluit dat eerst een landing in Algiers (operatie-*Torch*) zou worden uitgevoerd en dat een invasie in Europa om militair-strategische redenen moest worden verschoven naar 1943.

Mede op aandringen van de Britse ambassadeur in Moskou, Sir Archibald Clark Kerr, was op 28 juli besloten dat Churchill zelf Stalin van de stand van zaken op de hoogte zou brengen; hij zou worden vergezeld door de onderminister van buitenlandse zaken, sir Alexander Cadogan, de chef van de generale staf Alan Brooke, generaal Wavell (die Russisch sprak) en luchtmaarschalk Tedder. Op 5 augustus had Churchill uit Cairo (waar hij zich inmiddels bevond om er de problemen van het Noordafrikaanse front te bespreken) aan Roosevelt getelegrafeerd: 'Ik zou bijzonder gaarne uw hulp en steun hebben in mijn besprekingen met Joe. Zoudt ge Averell (Harriman) met mij mee kunnen sturen? Naar mijn mening zou de zaak vlotter verlopen als we de indruk wekten dat wij het allen eens zijn. Voor mij is het een vrij moeilijk karwei...'

Churchill en Harriman arriveerden in de namiddag van 12 augustus in Moskou, waar

Molotow hen met veel ceremonieel verwelkomde. Harriman nam zijn intrek in de Amerikaanse ambassade en Churchill kreeg als residentie aangewezen 'Staatsvilla nr. 7', ruim tien kilometer buiten de stad. Op weg erheen, in Molotows auto, bemerkte hij tot zijn verbazing dat het veiligheidsglas van de portieramen meer dan vijf centimeter dik was. 'De minister zegt dat het verstandiger is', verklaarde de Russische tolk Pawlow.

Diezelfde avond nog vond in het Kremlin de eerste bespreking met Stalin plaats. 'De eerste twee uren waren onbehaaglijk en somber', herinnert Churchill zich. De 'grote revolutionaire leider en diepzinnige Russische staatsman en militair' kon niet worden overtuigd door Chur-

dat om elf uur in het Kremlin begon. Het werd een stormachtige bijeenkomst. Brooke vertelt hoe Stalin opnieuw over een invasie in Frankrijk begon en vervolgens een aantal zeer insinuerende vragen ging stellen: 'Wanneer gaan jullie nu eindelijk eens vechten? Willen jullie ons al het werk laten doen, terwijl jullie toekijken? Of zijn jullie misschien helemaal niet van plan ooit nog te beginnen? Je zult zien, het valt best mee, als je eenmaal bezig bent!...' De uitwerking op Winston was magnetisch. Hij ramde met zijn vuist op tafel en barstte uit in een van zijn geweldige spontane tirades. (...) Stalin stond op, zoog aan zijn grote, kromme pijp, gebaarde met een brede grijns Winstons tolk te stoppen en liet via zijn eigen tolk weten: 'Ik



chills argumenten dat een invasie in Frankrijk op korte termijn enorme risico's en voor de Sowjetunie vrijwel geen effect zou opleveren. 'Stalin, die ongeduldig geworden was, zei dat hij een andere opvatting had omtrent oorlogvoeren. Een man die niet bereid was risico's te nemen, kon geen oorlog voeren.' Hij verweet de Engelsen angst voor de Duitsers, maar schikte zich voorlopig mokkend in het onvermijdelijke. Het ontdooide enigszins, toen het alternatief-*Torch* ter sprake kwam; Churchills pleidooi voor de voorgenomen mediterrane strategie bleek meer indruk te maken dan hij vermoedelijk zelf gehoopt had: 'Ter illustratie van mijn uiteenzetting had ik intussen een tekening van een krokodil gemaakt. Met behulp van deze tekening legde ik Stalin uit hoe wij de weke onderbuik van de krokodil dachten aan te vallen op hetzelfde ogenblik dat we zijn harde snuit zouden raken. En Stalin, wiens belangstelling nu het hoogtepunt had bereikt, zei: Moge God deze onderneming begunstigen...' De volgende dag, na een luxueuze nachtrust in zijn 'met totalitaire kwistigheid' ingerichte onderkomen, had Churchill een wat stijf onderhoud met Molotow. 's Avonds om half negen kwamen ook Cadogan, Brooke, Wavell en Tedder in Moskou aan; een vliegtuigmanke ment na de tussenlanding in Teheran was oorzaak van hun vertraging. In plaats van te kunnen bijkomen van hun vermoeiende reis werden ze onmiddellijk opgetrommeld om het tweede gesprek tussen Churchill en Stalin bij te wonen,

begrijp geen woord van wat je allemaal zegt, maar allemachtig, dat temperament van je mag ik wel!' Daarna, memoreert Brooke, werd op basis van wederzijds ontzag verder gesproken: Churchill had de proef doorstaan en de verdere gesprekken verliepen vrijwel zonder uitbarstingen, zij het dat Stalin koppig bleef weigeren althans openlijk begrip voor de westelijke standpunten te laten blijken. Churchill die veel kwam aanbieden en weinig eiste en bovendien een open oog had voor de Russische moeilijkheden, moest echter nog heel wat over zijn kant laten gaan — veel te veel, volgens Brooke, die zich hoe langer hoe onbehaaglijker ging voelen in de sfeer van achterdocht die de Russische onderhandelaren met hun 'aangeboren sjacherinstinct' om zich heen verspreidden. Het gigantische banket dat de avond daarop in het Kremlin voor de gasten werd aangericht en waarbij Stalin uiteindelijk maarschalk Worosjilow onder de tafel dronk, vermocht hem dan ook niet vriendelijker te stemmen, evenmin als de vruchteloze militaire palavers met Russische bevelhebbers, de volgende dag. Het slotcommuniqué van de besprekingen gewaagde van 'hartelijkheid en volkomen oprechtheid' en bevatte verder de overbodige clichés die het povere resultaat van deze eerste 'topconferentie' tussen Oost en West des te schriller deden uitkomen. Toen een doodvermoeide Churchill op 16 augustus in Teheran uit het vliegtuig stapte, was hij een brok ijs lichter, maar de Noordpool was dezelfde gebleven.

DE CONFERENTIE VAN CASABLANCA

MISTER P EN ADMIRAL Q

DR. C. A. RUTGERS



U.S. Navy

In november 1942 benaderde president Roosevelt minister-president Churchill over de vraag welke maatregelen getroffen zouden moeten worden, wanneer de zuidkust van de Middellandse Zee zich in handen van de geallieerden zou bevinden. Hoelang het zou duren eer deze situatie zich zou voordoen, was nog niet te zeggen, maar de operaties in Noord-Afrika verliepen succesvol, en als het verwachte resultaat behaald was, moest er een nieuw plan zijn. In Londen en Washington werkten de stafchefs langs elkaar heen. Er moest nodig overleg plaatsvinden op de hoogste niveaus, zodat men alle misverstanden uit de weg kon ruimen en getracht kon worden tot overeenstemming te komen. In hoge mate gewenst leek ook de aanwe-

Roosevelt en Churchill met hun militaire adviseurs op de conferentie van Casablanca.

Rechts: een onderonsje tussen de regeringsleiders van Amerika en Engeland.

zigheid van Stalin, al kon Churchill na zijn bezoek in augustus aan Moskou bij voorbaat wel raden wat deze in de eerste plaats naar voren zou brengen: tegen hoeveel Duitse divisies gaan de Verenigde Staten en Engeland in 1943 de strijd aanbinden om Rusland van de Duitse druk te ontlasten?

Stalin ging echter niet op de herhaalde uitnodigingen in, hij kon als opperbevelhebber van het leger zijn land niet in de steek laten tijdens de zo

belangrijke wintercampagne, die mogelijk bij Stalingrad tot een groot succes zou gaan leiden. En in zijn antwoorden stond inderdaad de door Churchill verwachte vraag centraal. Dan maar samen, concludeerden Churchill en Roosevelt, en wel in het pas op de Fransen veroverde Casablanca, waar zij als 'Mr. P.' en 'Admiral Q.' zouden worden aangeduid om de Duitsers, die de stad nog binnen het bereik van hun vliegtuigen hadden, niet al te duidelijk in te lichten. Er waren in Frans-Marokko ook nog heel wat vijandelijke agenten en spionnen die onschadelijk gemaakt moesten worden. De voorzichtige Eisenhower noemde de plaats van samenkomen, die de oorlogsleiders voor de besprekingen hadden uitgekozen, zelfs rondt riskant.



Na een reis die niet zonder gevaar verliep, arriveerde Churchill op 12 januari 1943 als eerste; twee dagen later landde het vliegtuig van Roosevelt, hij maakte voor het eerst sinds zijn verkiezing tot president van dit vervoermiddel gebruik. De beide staatslieden begroetten elkaar hartelijk bij deze eerste bijeenkomst op veroverd gebied; zij bleven vrienden, welke meningsverschillen zich ook mochten voordoen, zoals blijkt uit hun gezamenlijke bezoek na afloop van de conferentie aan Marrakech, door Churchill 'het paradijs van de Sahara' genoemd. En toen Roosevelt de volgende dag in alle vroegte vertrok en even langskwam bij de villa waar Churchill verbleef om nogmaals goedendag te zeggen, sprong Churchill zijn bed uit, trok zijn

overall met ritssluiting en een paar pantoffels aan en vergezelde de president naar het vliegveld.

De officiële conferentie duurde van 14 tot 24 januari. 'Mr. P.' en 'Admiral Q.' lieten zich door hoge officieren onder wie Eisenhower en Alexander, op de hoogte stellen van de vorderingen in Noord-Afrika; de problemen bij de bevoorradings kwamen ter sprake en ook die van de samenwerking tussen de hoogste legerleiders en hun directe ondergeschikten: de Amerikaan Eisenhower was opperbevelhebber, onder hem stonden drie Britten: Alexander, Cunningham en Tedder, als commandanten van respectievelijk leger, vloot en luchtmacht, en onder dezen weer Amerikaanse bevelhebbers. Er waren van-

zelfsprekend wel eens strubbelingen, maar gewoonlijk kon men elkander waarderen om de inzet van de gehele persoon in dienst van de gezamenlijke geallieerde zaak. Zeker voor Roosevelt, die nu eenmaal, mede door zijn fysieke constitutie, minder gemakkelijk verre reizen maakte dan Churchill, was het goed dat hij de mensen die aan het front leiding gaven eens in hun dagelijkse activiteiten en beslommeringen bezig zag.

Voortdurend waren stafchefs van Amerikanen en Engelsen in de weer om, hetzij in een afzon-

De Franse generaals Giraud (links) en De Gaulle confereerden in Casablanca met president Roosevelt en premier Churchill.



Fotoarchief Spaarnestad

KOPPIGE GIRAF

De president, zo vertelde Harry (Hopkins) me, wil niet naar Washington terugkeren zonder een einde te hebben gemaakt aan de vete tussen De Gaulle en Giraud. Dat zal niet gemakkelijk zijn: de generaal doet beslist al het mogelijke om moeilijk te zijn. Hij is blijkbaar even zeker van zijn zaakjes als toen ik hem voor het eerst ontmoette in de hal van Chequers, juist toen hij op het punt stond naar Londen te vertrekken: een onwaarschijnlijk creatuur, een soort menselijke

giraf die minachtend snuift naar de stervelingen aan zijn voeten. Toen ik hem iets vroeg over zijn boek over het gebruik van tanks in toekomstige oorlogen, begon hij zeer snel en in het Frans te spreken en liet me naar hem opkijken als een jochie dat vol ontzag naar een paleiswacht staart. (...)

De eerste-minister kan moeilijk haten, maar in deze dagen waarin hij zeer gespannen is, schijnen sommige mensen hem op de zenuwen te werken: De Gaulle is een van hen. Hij zit zo barstensvol principes dat er geen ruimte over is voor een beet-

je christelijke verdraagzaamheid; in zijn onbuigzaamheid zit geen aasje soepelheid. Trouwens, mensen van zijn soort vinden het maar moeilijk een buitenlander als hun meerdere te accepteren en Winston Churchill is een aartsvijand van dat bijzonder soort agnosticisme.

Het is echter duidelijk dat de president er zijn zinnen op heeft gezet vrede te stichten tussen de twee generaals: ze moeten vrienden worden. En de tijd dringt. Dus heeft Anthony Eden in Londen opdracht gekregen De Gaulle hierheen te halen — een nogal lastig karwei, want de generaal is

derlijke vergadering de argumenten van de bondgenoten te bespreken, hetzij in een gecombineerde vergadering de voordelen van hun eigen krijgsplannen voor de nabije toekomst uiteen te zetten. De Amerikanen, vooral Marshall, de chef van hun generale staf, bleken meer te voelen voor een zo spoedig mogelijk uitvoeren van de aanval over het Kanaal, terwijl de Engelsen, bij monde van Brooke, *Chief of the Imperial General Staff*, een aanval op 'het zachte onderlijf van Europa' voorstonden, met een nader te bepalen keuze uit een eiland of eilandengroep,

President Roosevelt bezocht bij Casablanca enkele onderdelen van het Amerikaanse leger. Links: generaal Mark W. Clark.

Zuid-Frankrijk, Italië of de Balkan. De staatslieden hadden hun eigen besprekingen over politieke en militaire kwesties en woonden de stafvergaderingen dus niet bij, maar zij werden vanzelfsprekend door hun officieren volledig op de hoogte gehouden. En zeker Churchill, met zijn vastomlijnde ideeën aangaande de strategie, was er de man niet naar om zijn inzichten en ideeën tegenover wie dan ook voor zich te houden.

Uiteindelijk werd besloten tot een invasie op het eiland Sicilië, nadat de Noordafrikaanse campagnes afgelopen zouden zijn. Het zou waarschijnlijk toch te laat in 1943 worden, voordat de manschappen en oorlogsmaterieel in Engeland terugkeerden om met kans op suc-

ces een invasie in Frankrijk te wagen, maar men kon de Amerikaanse en Engelse troepen na hun overwinning in Afrika niet een heel jaar werkloos laten, zeker niet in een tijd dat de Russen hun miljoenen levens eisende strijd moesten voortzetten. Of Stalin een dergelijke expeditie naar een eiland van Duitslands bondgenoot, Italië, als oplossing zou accepteren nu door de toch wat onverwacht lange duur van 'Torch' de invasie in Noordwest-Frankrijk wel tot 1944 uitgesteld moest worden, moest men afwachten. De officiële mededelingen van Churchill en Roosevelt, gedateerd 26 januari, bevatten hierover niets. Churchill seinde, met Roosevelt's toestemming, twee weken later iets over uitstel van de invasie in Frankrijk tot augustus of sep-



Rijksinstituut voor Oorlogsdocumentatie

een hooghartige kerel en zit bovendien boordevol grieven.

Aanvankelijk leek Anthony helemaal geen succes te hebben. De Gaulle's bitse weigering scheen inderdaad definitief. Pas toen de eerste minister hem een scherpe boodschap stuurde en dreigde dat als de generaal niet wat toeschietelijker was de geallieerden het in de toekomst zonder hem zouden doen, achtte hij het tenslotte toch maar raadzamer hierheen te komen. Hij arriveerde vanochtend in een rothumeur en er is een halve dag voor nodig geweest om hem over te halen

Giraud te ontmoeten. Het gesprek met de eerste minister was al evenmin erg succesvol. Toen ze tenslotte te voorschijn kwamen uit de kleine zitkamer in onze villa, stond de eerste minister in de hal te kijken hoe de Fransman met het hoofd in de nek het tuinpad afschreed. Winston Churchill keerde zich met een eigenaardige glimlach naar ons gezelschap.

'Zijn land heeft gecapituleerd, zelf is hij een vluchteling en als we hem laten vallen, is het met hem afgelopen. En kijk nou eens naar hem! Kijk eens naar hem!', herhaalde hij. 'Het zou Stalin

kunnen zijn met tweehonderd divisies achter zijn woorden. Ik ben tamelijk brutaal tegen hem geweest. Ik heb hem heel duidelijk gemaakt dat als hij niet wat behulpzamer is, we met hem hebben afgedaan.'

'Hoe vond hij dat?', vroeg ik.

'O', antwoordde de eerste minister, 'mijn indruk is dat het hem nauwelijks enigermate scheen te interesseren.'

(Uit: 'Churchill, the struggle for survival', door lord Moran — Londen 1966)

tember. Hierop reageerde Stalin, zoals overigens wel te verwachten viel, allesbehalve enthousiast.

Het enige waaraan tegemoet gekomen werd, was het Russische verzoek om vanuit Engeland de bombardementen op Duits grondgebied te verheven om de Duitse oorlogsindustrie zo veel mogelijk tegen te werken en de weerstand van het Duitse volk te breken. Men verwachtte er veel van, niet wetend dat de munitiefabrieken in Duitsland steeds meer produceerden en niet beseffend dat het bombarderen van steden en het eisen van onvoorwaardelijke overgave Goebbels de mogelijkheid gaf de Duitsers voor te houden dat de oorlog niet alleen tegen hun leiders, maar ook tegen het volk zelf gevoerd werd. Een zeer zware opgave was weggelegd voor de marine: zij moest trachten de Duitse onderzeeboten uit te schakelen. Omdat de vloot in de Middellandse Zee moest worden geconcentreerd, werd de vaart op de route naar Moermansk tijdelijk gestaakt, waardoor de Russen nu ook nog verstoken bleven van leve-

kunnen krijgen, wanneer hij elders in Europa niet bezig werd gehouden. Indien het mogelijk was, zou er begonnen worden aan de voorbereiding tot de herovering van Birma en operaties tegen de Marshall Eilanden en de Carolinen. De conferentie was in de eerste plaats bedoeld om militaire kwesties te bespreken. Op voorstel van Roosevelt waren daarom Hull en Eden, de ministers van buitenlandse zaken, thuisgelaten. Er kwamen echter wel degelijk zaken aan de orde die niet strikt militair genoemd kunnen worden. Dit was bijvoorbeeld het geval bij de bespreking van het vraagstuk hoe en door wie de Fransen en de Franse koloniën in het veroverde en nog te veroveren gebied in Noord-Afrika bestuurd zouden worden, hoe men de medewerking van zoveel mogelijk Franse troepen aan geallieerde zijde kon bereiken en hoe men het verzet in Frankrijk zelf kon stimuleren. In het begin had Eisenhower kans gezien tot enigerlei vorm van samenwerking te komen met Darlan, die tot groot ongenoegen van De Gaulle overgestoken was uit Vichy-Frankrijk.

harrewar over de eerste plaats tot een oplossing.

Van verstrekkende betekenis zou de term 'onvoorwaardelijke overgave' worden die in Casablanca voor het eerst werd gebruikt. In tegenstelling tot de aanvankelijk geuite veronderstelling dat Roosevelt deze term quasi-improviserend op de persconferentie van 24 januari lanceerde, waar Churchill toen niet goed onderuit kon, heeft met name Churchill zelf in zijn memoires betoogd dat Roosevelt en hij er wel degelijk over gesproken hadden. Ook had hij met zijn oorlogskabinet in Londen overleg gepleegd over de wenselijkheid van de openbaarmaking van een dergelijke eis en over de vraag of deze eis alleen aan Duitsland en Japan of ook aan Italië moest worden gesteld. In het officiële communiqué kwam de uitdrukking weliswaar niet voor, maar toen Roosevelt, sprekend aan de hand van aantekeningen, deze woorden toch gebruikte, kreeg hij uiteraard steun van Churchill, want elk naar buiten tredend meningsverschil zou schadelijk zijn geweest voor de oor-



U.S. Army

ranties onder de bepalingen van de leen- en pachtwet. Dat er via de Perzische Golf aanvoer werd toegezegd, vond Stalin nauwelijks acceptabel. Voor de Amerikanen, met name voor admiraal King en ook voor Marshall, was het de vraag of het niet wenselijk was de aandacht te concentreren op het Verre Oosten, nu er vermoedelijk in 1943 geen grootscheepse actie als een invasie van Normandië te verwachten viel. Afsproken werd dat de druk op Japan zou worden gehandhaafd, maar dat te allen tijde de strijd tegen Duitsland voorrang zou hebben, omdat Stalin anders wel eens vrede zou kunnen sluiten met Hitler, als hij niet langer alleen de lasten van de strijd tegen Duitsland wilde dragen, of omdat Hitler Rusland op de knieën zou

En dan was er nog generaal Giraud, die zich na de moord op Darlan beschouwde als de hoogste Franse gezagvoerder in deze streek. Nu had Roosevelt het bepaald niet begrepen op De Gaulle, maar Churchill, die overigens evenmin bijster gesteld was op de leider der 'Vrije Fransen' met zijn 'Jeanne d'Arc-complex', meende dat hij niet kon worden gepasseerd. Na veel vijven en zessen werden De Gaulle en Giraud, de 'moeilijke kinderen' van respectievelijk Churchill en Roosevelt, bereid gevonden met elkaar te praten en kon hun een voorlopig akkoord worden opgedrongen: een huwelijk 'met het pistool op de borst'. De bijzonderheden zouden in een later stadium worden geregeld; pas geruime tijd later kwam het voortdurende ge-

logsinspanning. 'Onvoorwaardelijke overgave' was een veel gemakkelijker te hanteren begrip dan het tevoren opstellen van algemene vredesbepalingen die voor de toekomstige overwinnaars een definitieve oplossing leken te garanderen en door de Asmogendheden aanvaard zouden moeten worden.

Het resultaat van Casablanca was in het militaire vlak niet direct veelbelovend en in het politieke vlak zonder meer teleurstellend. Churchill en Roosevelt bleken het op allerlei punten met elkaar oneens te zijn, zeker als zij spraken over de te treffen regelingen voor een naoorlogse wereld waarin vrede gewaarborgd was. Hieromtrent geven verschillende auteurs, meestal Amerikaanse, informatie, met name

ook Elliott Roosevelt, de zoon van de president; hij was bij vele officiële en niet-officiële besprekingen in Casablanca aanwezig, tot grote ergenis overigens van Churchill die geen hoge dunk van hem had. Zodra idealen geconcretiseerd moesten worden, bleken de beide staatslieden verschillende denkbeelden te koesteren. Engeland was nu eenmaal het land van de traditie, van het handhaven van evenwicht en, niet te ontkennen, van het streven zijn machtspositie in de koloniën te handhaven. Daartegenover stonden de Verenigde Staten met hun verlangen zo snel mogelijk een einde aan de oorlog te maken om daarna de hele wereld opnieuw te gaan organiseren. Daarbij behoefden de Amerikaanse economische belangen niet te worden vergeten, maar er bleek toch wel een neiging te bestaan de te verwachten mogelijkheden te idealiseren, misschien juist wel als gevolg van het ontbreken van een politieke traditie. In Casablanca zat de voorzichtig schuivende, opportunistisch te noemen tacticus Churchill tegenover de principiële 'doordouwer' Marshall, met daartussenin Roosevelt.

Ondanks alle verschillen van mening zouden Engeland en de Verenigde Staten elkaar nooit loslaten, dat stond na Casablanca als een paal boven water. Maar hoe stond het met Rusland? Zou Rusland de strijd tegen Duitsland willen volhouden, nu het nog langer op het Europese continent alleen moest vechten, zonder een front in Normandië dat een flink aantal Duitse divisies zou binden? Zouden de in Casablanca door Amerika en Engeland gestelde eis van onvoorwaardelijke overgave en de aankondiging van de verheugde bombardementen de Russen voldoende zekerheid geven dat hun bondgenoten geen afzonderlijke vrede met Duitsland mogelijk achtten? Het waren vraagtekens. In de loop van 1943 zouden de antwoorden daarop herhaaldelijk ongunstig dreigen te worden: Stalin was niet voldaan, voelde zich wel in de steek gelaten en zou niet nalaten dit bij herhaling zijn gelegenheidsbondgenoten duidelijk te maken.

Rechtsboven: van links naar rechts zittend: Arnold, King, Churchill, Roosevelt, Alan Brooke, Dudley Pound en Marshall; staand: Jacobs, Ismay, Mountbatten, Deane, Dill, Portal en Harry Hopkins.

Rechts: Roosevelt en Churchill geven een persconferentie aan oorlogscorrespondenten.

Links: het hotel waar werd geconfereerd.



ZO'N KERELTJE

De eerste-minister zou deze keer strikt incognito reizen.

Na de landing werden we begroet door een majoor van de Amerikaanse veiligheidsdienst, die hem snel even opnam en toen minachtend tegen Averell Harriman zei: 'Stel je voor, zo'n kereltje in een RAF-uniform, en wij maar geloven dat het Winston Churchill is. Die Engelsen hebben toch beslist rare ideeën.' (...)

Op een avond dineerde de eerste minster met

generaal Patton. Omdat hij nooit cocktails dronk, besloot hij zijn aankomst uit te stellen tot een paar minuten voordat het diner zou beginnen, maar toen hij en Tommy het huis binnengingen, vonden ze Patton — met tussen zijn koppel twee revolvers die met parels waren ingelegd — in de hal, terwijl de generaal wat hij 'cog-nac' noemde, dronk met zijn naaste medewerkers. Glazen pure cognac was meer dan zelfs Churchills ijzeren gestel voor de aanvang van het diner zou kunnen verdragen en daarom weigerde hij het voorbeeld van zijn gastheer te volgen. Het was maar goed

ook, want toen ze allemaal een uur later aan het diner gingen, kreeg iedereen, behalve de eregast van die avond, ijswater te drinken. Voor de neus van Winston Churchill stond echter een fles champagne, waarvan Patton, die grote moeite had gehad deze te bemachtigen, kennelijk verwachtte dat de Engelse staatsman die zonder hulp zou leegdrinken.

(Uit: 'Winston Churchill als kolonel Warden', door Gerald Pawle — Elsevier, Amsterdam/Brussel 1964)

ROK NADER DAN HEMD

DRS. PAUL LUYKX

1917 - 7 NOVEMBER - 1943

26 JAAR SOWJET MACHT

Over de gehele wereld herdenkt men het begin van de grote Socialistische Revolutie welke in 1917 de regeringsmacht aan de Russische arbeiders en boeren bracht en het arme, achterlijke, feodaal geregeerde Rusland omvormde tot

DE MACHTIGE UNIE VAN SOCIALISTISCHE SOWJET-REPUBLICEN.

Dit jaar vieren de Sowjetmensen in Moscou, Leningrad, Charkow, Stalingrad, overal, in de stad en op het land, de geweldige overwinningen van het Rode Leger en door bijzondere prestaties aan het front van de arbeid, betuigen zij hun liefde voor het socialistische vaderland en hun bereidheid om de strijders aan de fronten en partizanen achter het Duitse front met al hun krachten te ondersteunen. Dit jaar herdenken, tezamen met het grote Sowjetvolk, miljoenen arbeiders in de geallieerde landen in massabetogingen de Russische Revolutie, welke de triomf van het socialisme inluidde. Dringender dan ooit klinkt hun eisch voor de onmiddellijke vorming van

het tweede front in Europa.

Dit jaar gaan ook de gedachten van de miljoenen verdrukten in de bezette gebieden, in gevangenen en concentratiekampen, van de miljoenen arbeiders die gedwongen in het land van de vijand werken, uit naar de Sowjet-Unie en het dappere Rode Leger als hun

bevrijder en verlosser.

In 1917 bonden de Russische arbeiders en boeren onder leiding van LENIN de strijd aan tegen de machten van Imperialisme en Kapitalisme en stichtten zij ondanks interventie en ontzaggelijke moeilijkheden hun Socialistische Sowjetstaat. Rusteloos en blijmoedig bouwden zij, later onder leiding van STALIN, voort en veroverden zich een gelukkig en welvarend leven totdat de verraderlijke moffenhorden het Sowjetland overvielen.

Na een periode van ernstige tegenslagen veroverde het Rode Leger de superioriteit over de Duitse legers en sedert November 1942 ontketende het Rode Leger met slechts korte onderbreking een offensief dat de fascistische legers van de Kaukasus en Stalingrad honderden

In de hal van de *Komintern*-school te Kuschnarenkowo, in de buurt van Oefa, zo'n twaalfhonderd kilometer ten oosten van Moskou, dromden op 16 mei 1943 voor de aanvang der lessen de leerlingen rond het mededelingenbord samen. Een 'mededeling' van vier kantjes lang was daar opgeprikt. De jonge Duitse communist Wolfgang Leonhard, die erbij was, herinnerde zich later: Ik ontdekte tussen de andere leerlingen mijn vriend Peter Zahl, die me ontsteld aankeek. Ik durfde zijn blik nauwelijks te ontmoeten.

'Wat is er aan de hand?'

'De *Komintern* is opgeheven.'

De Communistische Partij Nederland eiste eind 1943 wel een tweede front, maar sprak niet meer over een wereldrevolutie.

Ik was sprakeloos. Eerst kon ik het zelfs niet begrijpen. 'Dat is onmogelijk.'

'Toch is het zo. Lees maar.'

Niet alleen de leerlingen in Kuschnarenkowo waren verbaasd. Ook voor het *Komintern*-kader in Oefa en voor de partijleden in de Sowjetunie en de aangesloten communistische partijen over de hele wereld kwam Stalins besluit min of meer als een donderslag bij heldere hemel. Om hun ontsteltenis te begrijpen en Stalins beslis-

sing in het juiste licht te zien volgt hier in het kort de geschiedenis van ontstaan en geschiedenis van de Communistische Internationale (*Komintern*).

In de Europese arbeidersbeweging ontstond, lang vóór de Eerste Wereldoorlog, een conflict tussen revolutionaire socialist en reformisten. Deze laatsten wezen de revolutiegedachte af en wilden voor de arbeiders gunstige hervormingen (bijvoorbeeld sociale wetgeving) bereiken via parlementaire vertegenwoordiging en vakbondsactie. De Eerste Wereldoorlog verhevigde dat conflict. Terwijl de reformistische socialistische partijen zich achter hun oorlog-

voerende regeringen opstelden, preekten Lenin en zijn bolsjewistische partij de omvorming van de oorlog in burgeroorlog en revolutie. De Oktoberrevolutie van 1917 in Rusland betekende voor die radicale richting natuurlijk een aanzienlijke overwinning. Om dat succes van de *bolsjewiki* veilig te stellen, moesten er echter in andere landen ook revoluties komen. Men achtte de chaotische situatie van na 1918 daarvoor bijzonder gunstig. Vandaar dat Lenin het initiatief nam tot de oprichting van een straf georganiseerde 'partij voor de wereldrevolutie' die zich radicaal afwijzend tegenover de reformisten zou opstellen en zou trachten de socialistische partijen of althans de revolutionaire vleugels daarvan te winnen. Dat gebeurde ook, en in 1919—1920 kreeg de nieuwe Communistische Internationale gestalte. De Russische partij wist zich daarin van het begin af aan van een overwicht te verzekeren. Over de toekomst was men in die jaren bijzonder optimistisch. Zo vroeg Lenin tijdens het tweede congres (1920) aan een afgevaardigde uit de Verenigde Staten niet óf in Amerika de revolutie zou uitbreken, maar wannéér de revolutie een feit zou zijn. De eerste fase (1919—1921) liet echter slechts mislukkingen zien (Beieren, Hongarije, Duitsland) en ook de in 1923 vanuit de Moskouse centrale georganiseerde putschen in Duitsland en Bulgarije hadden geen succes. In Azië kwam het wel tot de oprichting van communistische partijen, maar voorlopig was er geen sprake van blijvend resultaat. Daar kwam nog bij dat in de tweede helft van de jaren twintig, na de dood van Lenin, de aangesloten partijen 'gebolsjewiseerd' werden (gelijkvormig gemaakt aan het 'Russische model') en 'gestaliniseerd', waarbij volgens Stalin onbetrouwbaar kader werd weggezuiverd. Stalin, die 'het socialisme in één land' wilde realiseren, had voor de *Komintern* weinig waardering en maakte deze tot een puur verlengstuk, tot een instrument van de Russische buitenlandse politiek. Zo stond de Volksfronttactiek (1934—1939) tegen Duitsland in dienst van de toenadering tussen de Sowjetunie en het Westen. Aan inspraak had Stalin geen behoefte: het laatste wereldcongres vond in 1935 plaats en bij het 'overleg' in mei 1943 over de opheffing van de *Komintern* werden slechts enkele topfunctionarissen betrokken. Ondanks het weinig radicale karakter van de *Komintern* vanaf 1934, bleef die organisatie in de ogen van al wat in het Westen niet-communistisch was het 'broeinest van internationale conspiraties' onder leiding van Moskou. Waarom besloot Stalin eigenlijk tot de opheffing van de *Komintern*? Hoewel daaromtrent nog de nodige onduidelijkheden bestaan, kan men niettemin een aantal argumenten bij elkaar zetten. De oorlogsomstandigheden maakten het in technische zin al erg moeilijk de nodige contacten in stand te houden. Reizen was vaak ondoenlijk en gevaarlijk; de radio vormde soms het enige communicatiemiddel. Belangrijker was echter wel dat Stalin al veel eerder aan opheffing had gedacht. In de tijd van het pact met Hitler kon zo'n revolutionaire organisatie de goede verstandhouding met Duitsland alleen maar in gevaar brengen. In het najaar van 1940 werd er voor het eerst over opheffing gesproken, maar omdat Stalin de indruk wilde vermijden dat een en ander onder Duitse druk gebeurde, werd er voorlopig geen werk van gemaakt.

De Duitse aanval op de Sowjetunie in juni 1941 veranderde de situatie grondig. De illegale communistische partijen in bezet Europa konden zich nu met een gerust hart in het verzet begeven. De van elkaar verschillende oorlogs- en bezettingsomstandigheden maakten uniforme richtlijnen, centraal vastgesteld door Moskou, tot een onmogelijke zaak. En ook dat was een argument dat voor de opheffing van de *Komintern* pleitte. Het officiële argument was dan ook het geven van meer speelruimte aan het communistische verzet en de noodzaak van 'nationale aanpassing' voor de aangesloten partijen. Gewezen mag bovendien nog worden op de politieke plannen die Stalin koesterde met betrekking tot Oost-Europa na de bevrijding

DE WAARHEID

12 juni 1943

Verklaring van Stalin over de opheffing van de Communistische Internationale.

Naar aanleiding van de opheffing van de Comintern, heeft de correspondent van Reuter aan Stalin de vraag gesteld, wat zijn mening is over deze maatregel, waarop Stalin de volgende belangrijke verklaring aflegde.

Ten eerste acht ik de opheffing van de Comintern op het juiste ogenblik gekomen, omdat wij aan de vooravond van belangrijke gebeurtenissen staan en niets de geallieerden in de weg mag liggen om de overwinning op het fascistische beest te behalen. Tevens ontzenuwen wij daarmee de bewering van de fascistten, alsof het de bedoeling van de Sowjet-Unie zou zijn geheel Europa te bolsjewiseren.

Ten tweede wordt de mogelijkheid geschapen voor de communistische partijen om onafhankelijk en zonder verplichtingen te handelen in het belang van hun eigen land. Hierdoor wordt ook de laster van de fascistten, als zouden de communisten handelen volgens bevelen van buitenaf, volledig weerlegd.

Ten derde geeft de opheffing van de Comintern de communisten in de door de overweldiger bezette landen, de mogelijkheid om aansluiting te zoeken met hun landgenoten, ongeacht verschil van overtuiging en godsdienst in de strijd tegen de overweldigers.

Ten vierde wordt door dit besluit de vijandschap in de arbeidersbeweging zelf ontzenuwd en het wantrouwen verwijderd en kunnen allen zich aaneensluiten, tezamen met de patriotten van alle onderdrukte landen, strijdend voor de bevrijding van het juk, hun opgelegd door nazi-beesten.

Ik geloof, verklaarde Stalin verder, dat gezien dit alles, het juiste ogenblik voor de opheffing van de Comintern gekozen is, opdat ons niets in de strijd tegen het nazi-fascisme hinderde.

Tenslotte, verklaarde Stalin, dat nu de tijd eindelijk is aangebroken om met vereende krachten van alle onderdrukte volkeren en de geallieerden tot de laatste stoot tegen het nazi-beest over te gaan en dat beest gezamenlijk ten val te brengen.

door het rode leger. Waarschijnlijk realiseerde hij zijn heimelijke plannen liever zonder dat enige Oosteuropese communistische partij via de *Komintern* daarbij een vinger in de pap wilde hebben.

Het meest interessante argument dat in de gedachtengang van Stalin zonder twijfel een rol heeft gespeeld, was wel: het belang dat de Sowjetunie had bij een alliantie met de Verenigde Staten en Engeland. Zonder de materiële steun en de samenwerking in dat bondgenootschap zou Stalin moeilijk in staat zijn de oorlog vol te houden. De goede verstandhouding met de geallieerden ging hem daarom boven alles ter harte. Wat hij in ieder geval niet wenste, was dat de communistische partijen elders, onder andere in de Verenigde Staten en Engeland, 'moeilijk' gingen doen. 'Antifascisme' moest het wachtwoord zijn en de fundamentele conflicten tussen de communistische partijen en de 'bourgeoisie' (Stalins bondgenoten) dienden verzwegen te worden. Tot welke moeilijke situaties dat kon leiden, blijkt uit de ontwikkelingen in Joegoslavië. Tito's partizanen voerden hun strijd uitdrukkelijk met het doel om na de bevrijding in Joegoslavië een socialistische staat te gaan stichten. Wel werd door Tito een antifascistische raad tot stand gebracht, waarin ook vertegenwoordigers van andere, niet-communistische groepen zitting hadden, maar die raad zag zichzelf als een soort tegenregering van de Joegoslavische regering in ballingschap in Londen en bestreed mede daarom de vanuit Londen geleide verzetsbeweging van generaal Mihailović. Op dat punt stonden de belangen van Tito en Stalin recht tegenover elkaar, want Stalins bondgenoten hadden die Londense regering erkend en zagen Tito's activiteiten bijzonder ongaarne.

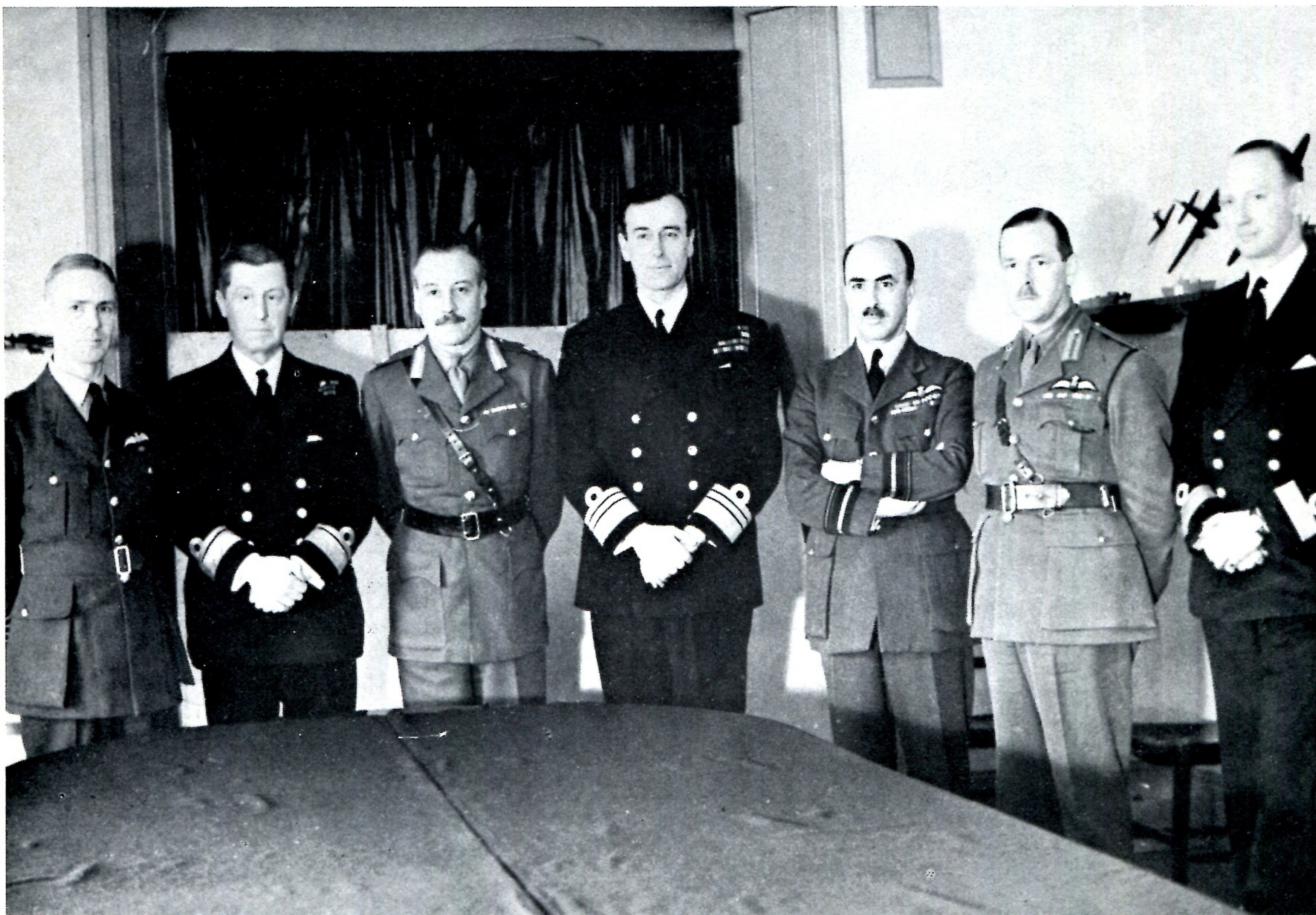
Op die manier laat de opheffing van de *Komintern* zich begrijpen als een positief gebaar van Stalin in de richting van de geallieerden. Stalin deed zagezegd alles om het zijn bondgenoten naar de zin te maken; hij hief zelfs de 'organisatie voor de wereldrevolutie' op, zodat de geallieerde regeringen voor de communisten in hun land niet bang meer hoefden te zijn. Méér kon hij toch niet doen? Deze verklaring wordt wellicht ondersteund door het tijdstip waarop de opheffing van de *Komintern* bekend werd gemaakt: 22 mei 1943. Juist toen vergaderden in Washington Churchill en Roosevelt — de Tridentconferentie — over een aantal belangrijke strategische kwesties, onder andere over het probleem van het tweede front. Het is heel goed mogelijk dat Stalin door een positief gebaar aan het adres van genoemde heren hun beslissing over dat tweede front te zijnen gunste heeft trachten te beïnvloeden. Juist in die dagen ook ontving Stalin een persoonlijke brief van Roosevelt, waarin deze Stalin uitnodigde tot een gesprek onder vier ogen. De opheffing kan ook op die manier een tegengebaar geweest zijn. Dat Stalin inzake het tweede front ook deze keer zijn zin niet kreeg, werd hem pas begin juni bekend. Het besluit over de *Komintern* was toen al gevallen.

Maar ook al zou deze verklaring te ver gaan, in het Westen werd de opheffing in ieder geval opgevat als een bijdrage aan de goede verstandhouding tussen de geallieerden. Cordell Hull verklaarde op 24 mei dat het bericht 'welcome news' was en het vertrouwen tussen de verbonden vergrootte.

ADMIRAAL
LORD LOUIS MOUNTBATTEN

MAN VAN VEEL FRONTEN

L. J. HARTOG



Associated Press

‘We zullen ons eiland verdedigen, welke prijs dat ook kosten mag. Nimmer zullen we ons overgeven’, aldus had Churchill op 4 juni 1940 vriend en vijand meegedeeld. Stoere woorden, nochtans tekenend voor de uiterst hachelijke situatie waarin het land zich toen bevond. ‘Maar Engeland’, had William Pitt al geleerd, ‘voert geen oorlog om de nederlaag te voorkomen, maar om haar toe te brengen.’ Dat was ook Churchills mening; met de rug tegen de muur bleef zijn geest op de aanval gericht. Op diezelfde 4de juni had hij lord Ismay geschreven: ‘We moeten onmiddellijk overvalsgroepen organiseren om raids te doen op de door de vijand bezette kusten.’ En twee dagen later had hij het nog plastischer uitgedrukt: ‘Er moeten ac-

ties voorbereid worden met speciaal opgeleide troepen, die de schrik der kusten worden, aanvankelijk volgens de methode ‘sla dood en smeer ’m’.’ De idee van de commandoraid was geboren.

In juli 1940 werd een afzonderlijk commando ingesteld voor gecombineerde operaties, dat wil zeggen operaties waarbij zee- en landmacht, al dan niet in samenwerking met de luchtmacht, betrokken zouden zijn. Admiraal Keyes werd tot chef benoemd.

Keyes dacht in termen van aanval — dat was zijn taak. Daarom lag hij voortdurend overhoop met het comité van chefs van staven (marine-leger-luchtmacht) dat, gezien de precaire situatie, allereerst in termen van verdediging

denken moest en op grond daarvan doorgaans neen verkopen moest op Keyes’ voortdurende vraag om schepen en manschappen voor zijn commandoraiden. Zo kwam Keyes tot slechts enkele kleine raids, bouwde echter kundig een organisatie op waarin soldaten, zeelui en vliegers gezamenlijk aan één taak werkten, maar hij verliet in oktober 1941 verbitterd zijn post. ‘De grote ellende’, zei de bijna zeventigjarige vechtjas tot zijn opvolger, ‘is dat de Britten de wil om te vechten verloren hebben. Die chefs van staven zijn de grootste lafaards die ik ooit heb ontmoet.’

Die opvolger was lord Louis Mountbatten, achterkleinzoon van koningin Victoria, een zeeman in hart en nieren, even intelligent als

knap van uiterlijk en tot in alle vezels doordrongen van een taak die hem van kindsbeen was bijgebracht en die zo kenmerkend is geweest voor Englands beste zonen: de dienst aan het imperium in alle en dus vooral moeilijkste omstandigheden — moedig, onverschrokken, zonder angst.

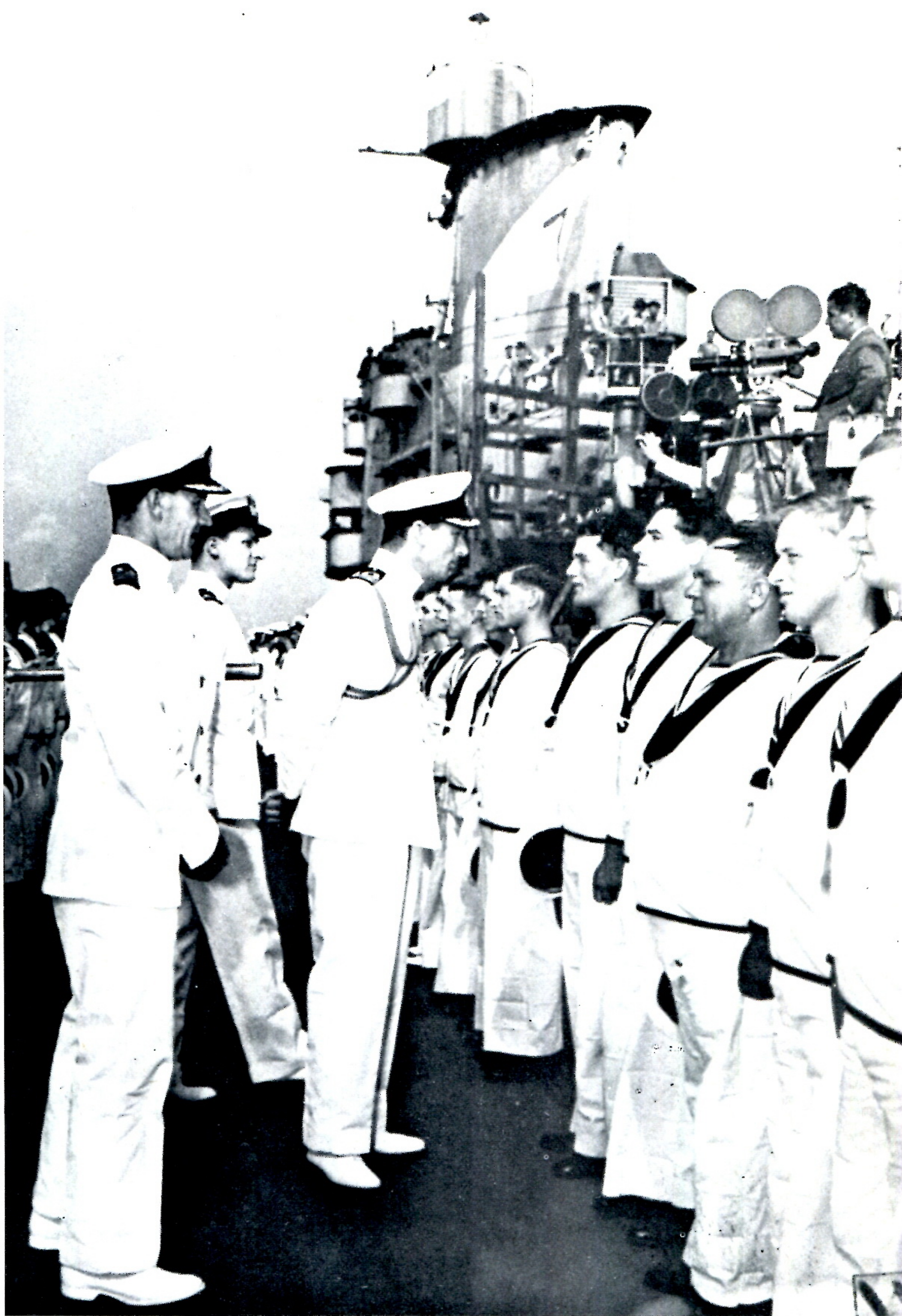
Toen de oorlog uitbrak commandeerde hij een flottielje torpedojagers. In het voorjaar van 1940 schoten de Duitsers zijn schip vrijwel aan flarden, maar het ding dreef nog en een etmaal op de brug staand bracht hij het halve wrak de Tyne binnen. In 1941 opereerde hij in de Middellandse Zee. Maar in mei joegen Duitse duikbommenwerpers zijn schip naar de kelder; Mountbatten kon nog net uit zee worden opgepikt. In juni 1941 kreeg hij het bevel over het machtige vliegkampschip 'Illustrious', dat toen op een Amerikaanse werf in reparatie lag. Maar vóór het schip weer zeewaardig was, ontving hij op 10 oktober een telegram van Churchill: 'We hebben u hier onmiddellijk nodig in verband met iets waarin ge groot belang zult stellen.' Kort daarop zat hij tegenover Churchill in diens buitenverblijf Chequers. 'We willen u benoemen tot adviseur voor gecombineerde operaties', zei de oorlogsleider. 'Uw taak is tweevoudig. U moet de commandoraids voortzetten om de offensieve geest levendig te houden, de nodige ervaring op te doen en de vijand te teisteren. Maar bovenal moet u de grote tegenaanval, de invasie op het continent, voorbereiden.' En in één zin zijn bedoeling toelichtend zei Churchill: 'Maak de Engelse zuidkust van een bastion van verdediging tot een springplank voor de aanval.' Dat was een duidelijke instructie. Het was in de bange maanden dat de Duitsers in Rusland overwinning op overwinning boekten en Stalin wanhopig een tweede front eiste. Het was voor de Britten echter duidelijk dat men daarvoor nog in de verste verte niet klaar was.

Aanvankelijk tot adviseur benoemd, volgde in maart 1942 zijn benoeming tot 'Chief of Combined Operations'. Daarmee was hij het vierde lid van het comité van chefs van staven. Dit was een merkwaardige, maar zinvolle constructie, ontsproten aan Churchills inzicht in de structuur van de toekomstige oorlogvoering. Want

Rechts: in juni 1941 kreeg lord Mountbatten het bevel over het vliegkampschip 'Illustrious', dat toen in Amerika in dok lag.

Links: Mountbatten (midden), in maart 1942 benoemd tot 'Chief of Combined Operations', op de eerste bijeenkomst met zijn staf.

Associated Press



samenwerking tussen de drie onderdelen van de strijdmacht bestond er natuurlijk wel, maar van een werkelijke integratie was geen sprake. Churchill was ervan overtuigd dat amfibische operaties, die voor het winnen van de oorlog reeds op 'geografische' gronden nodig zouden zijn, niet op basis van goedbedoelde samenwerking, maar slechts op basis van volledige integratie, 'waarbij men de kleur van elkaars uniform vergat', succesrijk konden worden gerealiseerd. Hij vizelde daarom de *Combined Operations* op tot 'vierde' onderdeel en verschaft Mountbatten tegelijk het nodige recht van spreken. Op eenenveertigjarige leeftijd werd hij tot vice-admiraal benoemd.

Mountbattens positie was nochtans moeilijk.

REGELS VOOR COMMANDO'S

Hou de zon achter je; je kunt je eigen schaduw controleren en ze met de anderen laten samenvallen. Vruchtbomen zitten vaak vol vogels die tekeergaan als ze worden opgeschrikt. Een gestaag geschuifel in het gras verontrust ze niet, maar het minste gerinkel van metaal kan ze de lucht in jagen. Vee, dat enige tijd niet is gemolken, zal je gezicht likken en gaan loeien. De enige remedie is op je rug gaan liggen en de verdomde

beesten melken. We hebben verscheidene Duitsers gedood, omdat we opmerkten dat ze altijd naar dezelfde latrine gingen. Het kost een sluipschutter vele, vele uren om één Duitser te doden. Maak je handen en gezicht zwart met verbrande kurk, grafiet, roet of lampezwart, maar gebruik nooit aarde. Een remedie tegen niezen: je bovenlip tegen de onderkant van je neus drukken.

(Uit: 'The Green Beret', door Hilary St. George Saunders — 1949)

Het Duitse invasiegevaar mocht geweken zijn, de slag op de Atlantische Oceaan, het verbeterde gevecht tussen Duitse onderzeeboten en Britse schepen, was in volle gang. 'Als we de slag op de oceaan verliezen, is de oorlog verloren', betoogde de admiraliteit. In een dergelijke situatie was het moeilijk om schepen te vragen en scheepswerven te binden aan de bouw van speciale landingsvaartuigen die voor de gecombineerde operaties nodig waren. Nochtans zette Mountbatten door, niet het minst op grond van zijn bijzonder talent zich overal vrienden te maken, een eigenschap van onschatbare waarde in een functie waarin men anderen moet overtuigen om te krijgen wat men hebben wil. Twee opdrachten had Churchill gegeven: raids

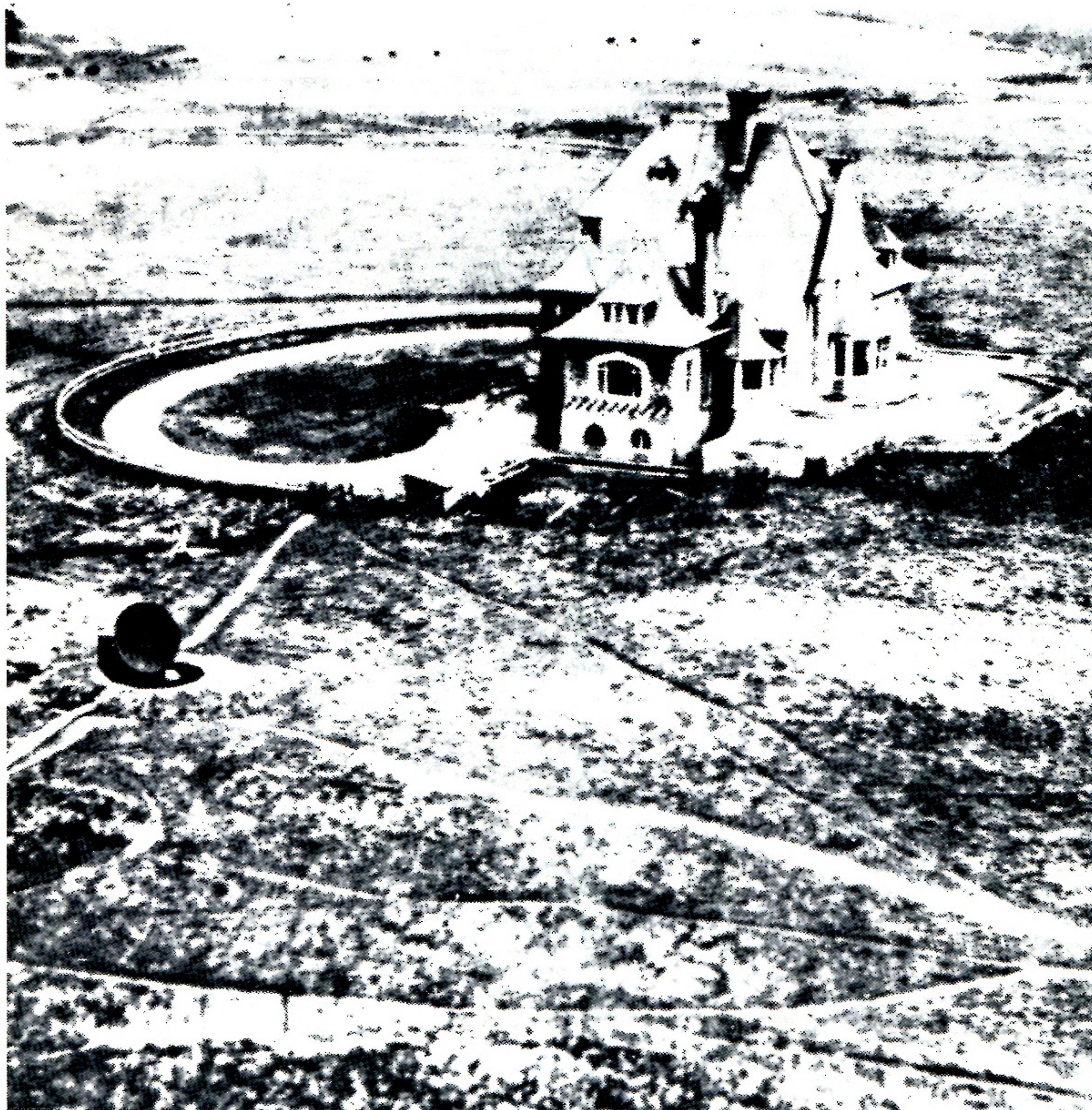
In maart 1942 koersten de commando's op St. Nazaire aan. Hier lag het enige dok aan deze zijde van de Atlantische Oceaan, waar het gigantische Duitse slagschip de 'Tirpitz' zou kunnen worden gerepareerd. Men vernielde het dok zo grondig, dat de Duitsers het in de oorlog niet meer waagden de 'Tirpitz' de oceaan op te sturen. En dat betekende een weldadige verlichting van de geallieerde problemen ter zee. In augustus 1942 volgde de meest dramatische raid: Dieppe. De rampzalige mislukking ervan was een harde les. Maar men leerde die les en deed er later zijn voordeel mee. Het allerbelangrijkste was dat men leerde geen haven te veroveren zonder die zo te vernielen, dat men er daarna niets meer aan had. Dit leidde tot de

gesproken, werd erom gelachen. Maar men zorgde ervoor: men ontwierpen en fabriceerde de befaamde *Mulberry*-havens.

In november 1942 vond de grootste gecombineerde operatie plaats welke tot op dat tijdstip ooit was uitgevoerd: de operatie-Torch, de landing in Noord-Afrika. Deze operatie met die onvoorstelbare hoeveelheid materiaal was mogelijk, omdat een klein jaar eerder Amerika aan de oorlog was gaan deelnemen. De catastrofe van Pearl Harbour betekende de ommekeer in de oorlog, want het betekende het vrijkomen van die immense, door geen enkele vijand ooit te evenaren productiecapaciteit van de Verenigde Staten.

In april 1942 kwam Marshall, de centrale figuur van de Amerikaanse oorlogvoering, naar Londen en bezocht Mountbattens hoofdkwartier. De Amerikaan, komend uit een land met een vaak hoogst inefficiënte rivaliteit tussen de krijgsmachtonderdelen, was verrukt over de geest van samenwerking. 'Hoe heeft u dat klaargespeeld?' vroeg Marshall. 'Heel eenvoudig', zei Mountbatten, 'ze spreken allemaal Engels, bijgevolg kunnen ze elkaar goed verstaan.' En het ijzer smedend toen het heet was, voegde hij eraan toe: 'Generaal, jullie spreken toch ook een soort Engels. Waarom zou u mij niet wat zeelui, soldaten en piloten sturen om hier met ons samen te werken?' Marshall stuurde kundige officieren en daarmee was het eerste geïntegreerde geallieerde hoofdkwartier een feit. Eisenhower, aangewezen als toekomstig invasiecommandant, kon evenzeer overtuigd worden van de theorie van de gecombineerde operaties, een theorie die hij later op zo voortreffelijke wijze in praktijk zou weten te brengen. Zo inspireerde Mountbatten de geallieerde strijdmacht. Hij boog rivaliteiten om in de richting van samenwerking, leerde dat samenwerking de voorwaarde is tot integratie, overtuigde dat integratie van alle onderdelen op het gebied van planning, uitvoering en bevelvoering een voorwaarde was om de oorlog in de kortste tijd met de minste verliezen te winnen.

De grootste gecombineerde operatie in 1942 (Noord-Afrika) had de volledige nederlaag van de As in Afrika tot gevolg. De invasie op Sicilië in juli 1943 leidde binnen twee weken tot de val van Mussolini. Het ging dus goed in Europa. Alleen in Oost-Azië was de situatie nog uiterst precair. Bijgevolg zocht men naar een jong, energiek en kundig man die orde op zaken zou kunnen stellen. In Quebec (augustus 1943) besloten de geallieerde regeringsleiders Mountbatten te benoemen tot commandant van Zuidoost-Azië. In oktober 1943 kwam lord Louis in New Delhi aan. Toen de grote invasie op de Normandische kust in juni 1944 plaats vond, de invasie waarover Churchill hem drie jaar eerder had gesproken en die hij had moeten voorbereiden, bevond Mountbatten zich in de hete oerwouden van Birma. Daar ontving hij een telegram, waaruit bleek dat de kopstukken wel wisten wat hij had klaargespeeld: 'Vandaag bezochten we de Amerikaanse en Britse troepen op Franse bodem. We hebben veel gezien en we willen u op dit ogenblik medelen hoezeer we ons realiseren dat het succes van deze grote onderneming voor een belangrijk deel zijn oorsprong vond in een ontwikkeling die werd uitgewerkt door u en uw staf voor gecombineerde operaties. Was getekend: Arnold, Marshall, King, Brooke, Smuts, Churchill.'



Imperial War Museum

op de kust en voorbereiding van de invasie. Aan beide objecten werd door een team van deskundigen dagelijks gewerkt; vooral in 1942 werden enkele belangrijke commandoraids en één grote amfibische operatie gerealiseerd: op Bruneval in februari, op St. Nazaire in maart, op Dieppe in augustus en de operatie-Torch (de landing in Noord-Afrika) in november van dat jaar.

In februari 1942 landde een commandogroep bij Bruneval, even ten noorden van Le Havre. Men wist dat de Duitsers hier hypermoderne radarinstallaties hadden opgesteld. Britse deskundigen interesseerden zich daarvoor. En dus werden de belangrijkste onderdelen van de installaties door de commando's 'opgehaald'

Een RAF-luchtfoto van een deel van de radarinstallaties bij Bruneval, die in 1942 door Britse commando's werden 'opgehaald'.

conclusie dat men op de open stranden zou moeten landen, hetgeen met de ontworpen en reeds gerealiseerde landingsvaartuigen ook wel mogelijk was. Maar hier doemde een ander probleem op: langs de Atlantische kust en in het Kanaal kon men nooit op meer dan vier dagen achtereen goed weer rekenen en een onderbreking van een voortdurende *build-up* van een invasiemacht op grond van ruw weer kon iedere invasie op een grandioos fiasco doen uitlopen. Conclusie: 'we moeten onze havens zelf meebrengen.' Toen dat voor het eerst werd uitge-

STALIN

WINT OP PUNTEN

PROF. DR. Z. R. DITTRICH



Door het gehannes met de invasie werd de Sowjetunie steeds argwanender en zij liet dat ook blijken. Hoewel Londen daarop vrij onverschillig reageerde, raakte men in Washington er wel degelijk van onder de indruk. President Roosevelt stuurde in mei 1943 al de voormalige ambassadeur J. E. Davies, een naïeve sowjetofiel, als zijn persoonlijke afgezant naar Moskou om voor hem een ontmoeting met Stalin te arrangeren. De president, die *Uncle Joe* nog nooit eerder had gezien, hoopte in een vertrouwelijk gesprek met hem tenminste de ergste contactstoornissen te zullen wegruimen. Stalin die aanvankelijk gunstig had gereageerd, veranderde echter al spoedig van houding en de ontmoeting werd voor onbepaalde tijd uitge-

In Teheran werd deze 'statiefoto' van de Grote Drie gemaakt met op de achtergrond een aantal hoge officieren.

steld. Churchill, die van directe Amerikaans-Russische topbesprekingen weinig goeds verwachtte, wist daarna de president voor een ontmoeting van de drie leiders te winnen, die echter voorafgegaan en voorbereid zou worden door een conferentie van ministers van buitenlandse zaken.

Aldus geschiedde. Op voorwaarde dat deze onderhandelingen te Moskou gevoerd zouden worden, ging Stalin met de conferentie van de ministers van buitenlandse zaken akkoord. Van 15 tot 31 oktober 1943 vergaderde het drie-

tal Molotow, Eden en Cordell Hull ijverig om de intergeallieerde betrekkingen naar vermogen te verbeteren. De sfeer was gunstig, ook dank zij de successen die op dit tijdstip door geallieerde legers werden behaald. In tal van kwesties, met name de naoorlogse regeling voor Duitsland en het UNO-project, werd een duidelijke vooruitgang geboekt en ook op verscheidene punten waar men van mening bleef verschillen, waren de standpunten dichter bij elkaar gekomen.

Onder de indruk van deze resultaten toonde Stalin zich bereid om op korte termijn de westerse leiders te ontmoeten. Veel moeilijker bleek het echter om het met elkaar eens te worden omtrent de plaats van de topconferentie. Sta-

lin, die zich onder geen beding buiten zijn machtsbereik wilde begeven, zette tenslotte Teheran door, de hoofdstad van het door de Russen en Engelsen bezette Iran.

Op weg naar Teheran ontmoetten Churchill en Roosevelt elkaar te Cairo, waar zij met Tsjang Kai-sjek de problemen van het Verre Oosten bespraken. De president, die niet erg ingenomen was met het streven van Churchill om als een onmisbare bemiddelaar tussen Amerika en de Sowjetunie te functioneren, wilde de indruk vermijden dat beide westerse leiders te Cairo vooroverleg hadden gehouden, met als gevolg dat er verzuimd werd de standpunten en de tactiek vóór de topconferentie te coördineren. Voor de westerse belangen zou dit geen gering

nadeel blijken. De president en de *prime-minister* vlogen op 27 november 1943 naar Teheran, vergezeld van hun voornaamste politieke, diplomatieke en militaire medewerkers. Ook familieleden reisden mee: Churchills kinderen Sarah en Randolph, Roosevelts zoon Elliott en schoonzoon J. Boettinger. Inmiddels was ook Stalin met zijn gevolg te Teheran aangekomen, waar hij zich door de aanwezigheid van talrijke sowjetrussische soldaten (van de bezettingstroepen) eigenlijk thuis had moeten voelen. Om veiligheidsredenen werden de Amerikaanse gasten in de sowjetrussische ambassade gehuisvest, die slechts op een korte afstand van de Britse ambassade stond, waar Churchill en de zijnen hun intrek namen. Stalin nam genoeg

met een kleiner gebouw in de onmiddellijke omgeving van de ambassades, zodat de deelnemers aan de topconferentie voortdurend met elkaar in contact zouden blijven en onderlinge ontmoetingen een informeel karakter kregen, wat de persoonlijke verstandhouding ongetwijfeld ten goede kwam.

Tijdens de conferentie, die van 28 november tot 1 december 1943 duurde, werden vier plenaire zittingen gehouden; daarnaast vonden enkele vertrouwelijke besprekingen tussen de leiders, lunch- en dinersamenkomsten en conferenties van medewerkers plaats, zodat de beschikbare tijd intensief aan het overleg werd besteed. Vlak voor de eerste plenaire zitting op 28 november ontmoetten de president en de voorzitter van de raad van volkscommissarissen elkaar voor het eerst. Roosevelt, die hoopte de terughoudende en ietwat norse Stalin door zijn persoonlijke charme vriendelijk te stemmen, sloeg onmiddellijk een vertrouwelijke toon aan en maakte van de gelegenheid gebruik om zijn meningsverschillen met Churchill ter sprake te brengen. Dit was geen fortuinlijke tactiek. Stalin liet zich niet uit zijn tent lokken en de geforceerde bonhomie van de president had op hem eerder een averechtse uitwerking; hij bleef gedurende de eerste ontmoeting hoffelijk en op zijn hoede.

De eerste drie plenaire zittingen en daarmee samenhangende werkbijeenkomsten werden gewijd aan de militaire problematiek. Westerse bondgenoten informeerden hun sowjetrussische partners uitvoerig over de voorbereidingen tot de operatie-Overlord, die in mei-juni van het volgende jaar het lang beloofde tweede front in Westeuropa tot stand zou brengen. De pogingen van Churchill om de aanwezigen te winnen voor de gedachte van een meer gecompliceerde actie, waarbij naast de landing in Noord-Frankrijk ook kleinere landingen aan de Tyrrheense en Adriatische kusten plaats zouden vinden, werden met name door Stalin van de hand gewezen. De sowjetleider, die de politieke bijbedoeling van de voorgestelde operaties in de Adria terstond door had, sprak zich uit ten gunste van een groots opgezette invasie van Frankrijk, die aan de moeizaam vorderende rode troepen de gewenste verlichting kon bieden. Hij zette ook door dat het zwaartepunt van de onderneming in Noord-Frankrijk zou blijven liggen, zeer tot ongenoegen van Churchill, die tijdens de topconferentie een stugge, onvriendelijke en tamelijk geïrriteerde indruk maakte.

Tijdens de gedachtenwisseling over de invasieplannen werd veel aandacht besteed aan de positie van landen als Zweden en Turkije. Men overwoog het laatst genoemde land nog vóór de jaarwisseling actief in de strijd tegen Duitsland te betrekken, waarbij de zeeëngten de maritieme contacten tussen de bondgenoten gemakkelijker zouden maken. Meer dan in de deelneming van Turkije aan de oorlog was Stalin geïnteresseerd in de vaststelling van de vaste datum voor de invasie en de benoeming van een gemeenschappelijke bevelhebber, die voor de verwezenlijking van Overlord de hoogste verantwoordelijkheid zou dragen. Zijn aandrang in dezen droeg bij tot de benoeming van de Amerikaanse generaal Eisenhower in die functie.

Van zijn kant beloofde Stalin een groot sowjet-russisch offensief voor de tijd dat de invasie zou



Popperfoto



Rex-IWM

Linksboven: aan Stalin werd te Teheran het zwaard van Stalingrad aangeboden. Toen hij het doorgaf aan Molotow, liet deze het bijna uit de fraai versierde schede vallen. Het werd net nog geen 'incident'.

Linksonder: Stalin stelt zich voor aan de dochter van de Britse premier, 'section officer' miss Sarah Churchill.

Rechtsboven: de Grote Drie aan het diner ter gelegenheid van Churchills verjaardag.

Rechtsonder: boven Frankrijk strooiden geallieerde vliegtuigen krantjes uit met het nieuws over de conferentie van Moskou

plaatsvinden, om de Duitsers in het oosten volop werk te geven. Naarmate de bespreking van militaire aangelegenheden hem tot tevredenheid stemde, werd de Georgiër mededeelzamer en ging tenslotte zo ver, om zijn bondgenoten adviezen te geven op het gebied van operatieve camouflagetechnieken, die het rode leger tegen de Duitsers met veel succes toepaste.

Politieke onderwerpen werden te Teheran vrij onsystematisch en hoofdzakelijk op informele bijeenkomsten besproken. President Roosevelt poogde Stalin te winnen voor zijn plannen betreffende de internationale orde na de oorlog. De organisatie van Verenigde Naties, die de in discrediet geraakte Volkenbond zou aflossen en in tegenstelling tot haar voorganger over

grotere bevoegdheden zou beschikken, bleek voor de sowjetrussische leider aanvaardbaar te zijn, al legde hij op een aantal punten een onverholven scepticisme aan de dag. In ieder geval mochten de toekomstige Verenigde Naties aan een wereldmacht als de Sowjetunie niet de wet voorschrijven.

Het Poolse vraagstuk werd te Teheran meermalen ter sprake gebracht. De westerse staatslieden verkeerden hier in een moeilijk parket. De Britse regering had haar morele en politieke verplichtingen jegens de Poolse regering in Londen, waarvan de soldaten in Afrika en Italië dapper meevochten. De president moest met het oog op de komende verkiezingen rekening houden met de stemmen van zes miljoen

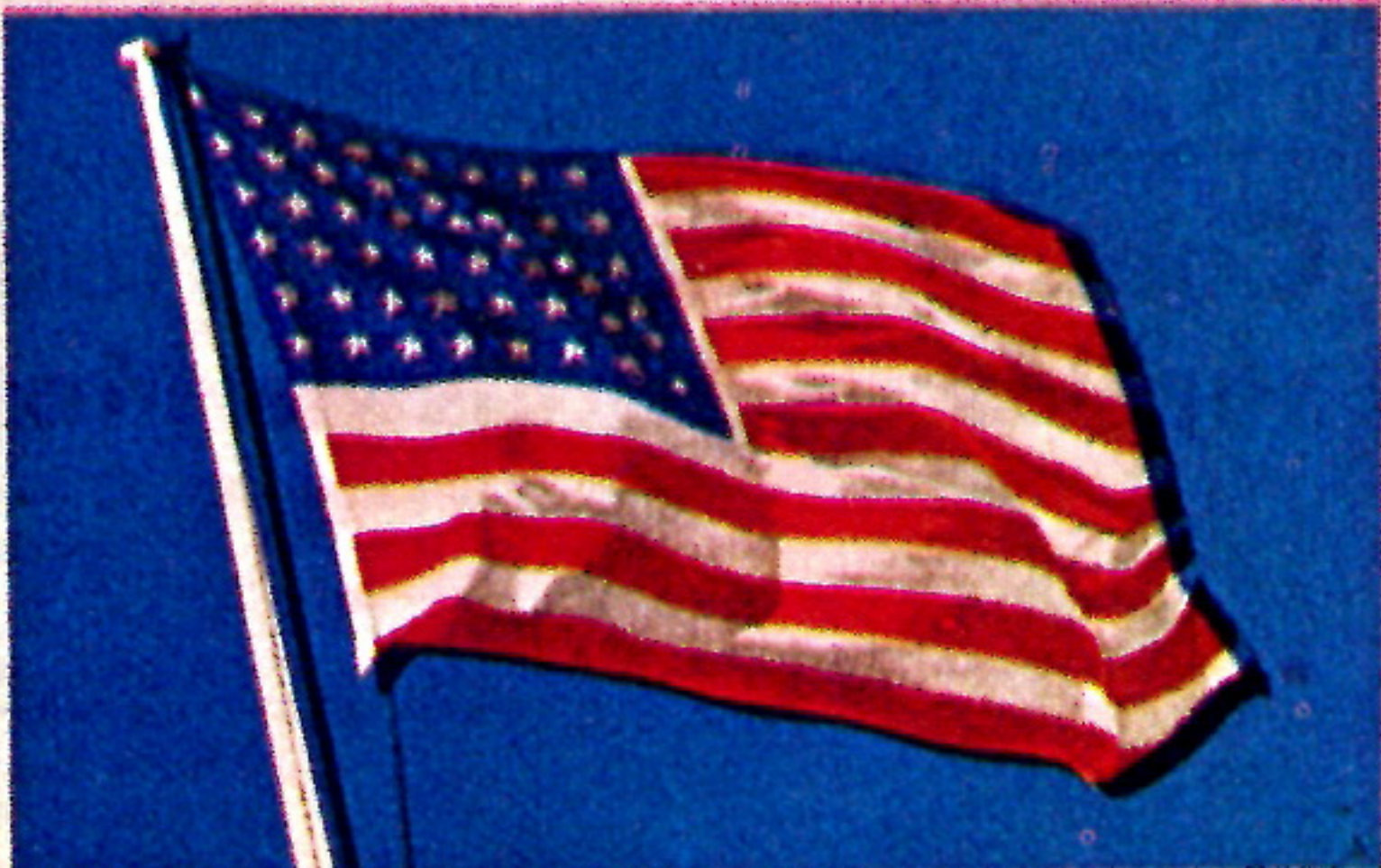


Camera Press

L'Amérique en Guerre

Apponté au peuple Français
par l'Armée de l'Air Américaine

LE 3 NOVEMBRE 1943 No. 74





M. Molotov.

L'accord est complet à Moscou pour la guerre et pour la paix

Moscou, 2 novembre.—C'est par un accord complet sur les actions à mener dans la guerre et dans la paix que s'est achevée la conférence entre les ministres des Affaires Étrangères de l'Union Soviétique, de Grande Bretagne et des Etats-Unis. A l'issue de la conférence, 5 documents ont été publiés; un communiqué général qui résume les travaux de la conférence, une déclaration ayant trait à la sécurité générale, une déclaration ayant trait au châtiment des criminels de guerre, et deux déclarations ayant trait à l'Italie et à l'Autriche. Ces documents établissent les points suivants:

1. Toutes mesures militaires sont prises pour hâter la fin de la guerre et amener la capitulation sans condition de l'Allemagne.
2. Les trois gouvernements, auxquels s'est joint le gouvernement chinois, ont précisé les principes qui sont à la base de leur action dans la guerre et dans la paix.
3. Etablissement à Londres d'une Commission Consultative Européenne pour examiner les problèmes européens au fur et à mesure qu'ils se posent.
4. Les trois puissances avertissent les criminels de guerre qu'ils seront jugés et punis dans les pays mêmes où ils auront commis leurs forfaits.
5. Précisions à l'égard de l'Italie et déclaration du rétablissement d'une Autriche indépendante.

Les textes de la déclaration concernant la sécurité générale et celle ayant trait au

kiezers van Poolse afkomst. Gezien het hardnekkige verzet van Poolse zijde tegen het prijsgeven aan de Oostpoolse gebieden, moesten de besprekingen met Stalin onvermijdelijk het karakter van een grensdispuut krijgen. Churchill en Roosevelt, die inmiddels al voor het denkbeeld van een westwaartse opschuiving van de Poolse staat en de Curzonlinie als zijn oostgrens gewonnen waren, voerden eigenlijk een uitzichtloos achterhoedegevecht met de sowjets, die hier fel op hun stuk stonden. Daarentegen had men verzuimd om het democratisch karakter van het toekomstige Polen veilig te stellen, terwijl het reeds in de lijn van de verwachtingen lag dat Stalin, die een verzoening met de Londense Polen niet wenste, intussen een Poolse regering en een Pools leger naar eigen smaak aan het voorbereiden was. Achteraf gezien valt het niet te ontkennen dat de westerse leiders bij een tactisch aanpak van de Poolse kwestie, zowel inzake de gebiedsafbakening als inzake de interne regeling, een beter resultaat hadden kunnen bereiken.

Ook in andere kwesties Oosteuropa betreffende moesten Groot-Brittannië en de Verenigde Staten zich neerleggen bij de dominerende rol, die de Sowjetunie aldaar na de verdrijving van de Duitsers zou spelen. Roosevelt, die nog maar fatsoenshalve voor de Baltische volkeren pleitte, en Churchill, die zich om de in het vijandige kamp terechtgekomen Finnen bekommerde, namen genoeg met uitermate vage toezeggingen van hun sowjetrussische bondgenoot, en ook voor de koninklijke Joegoslavische regering viel te Teheran bitter weinig te bereiken. Dat een verdeling van Europa in invloedssferen van West en Oost ondanks alle ontkenningen zich begon af te tekenen, bleek overigens ook uit het feit, dat de sowjets zich niet verzetten tegen de eenzijdige wijze waarop de westerse mogendheden in het inmiddels bezette deel van Italië de staatkundige verhoudingen regelden. De gedachtenwisselingen over de Duitse kwes-

tie vormden het meest interessante onderdeel van het beraad te Teheran, al was het maar omdat de standpunten, met name van de westerse machten, toen nog bij lange na niet vastomlijnd waren.

Een paar punten stonden echter wel vast. Wat de Duitse oostgrens betrof, was men het erover eens dat Polen het land tot aan de Oder zou krijgen, en men willigde het vrij wonderlijke verzoek van Stalin in om het noorden van Oostpruisen met Koningsbergen bij Rusland te mogen annexeren. Ook het denkbeeld om de Duitsers uit de Oosteuropese gebieden *en masse* uit te wijzen, werd in beginsel aangenomen. Wat met het overige Duitsland en zijn inwoners verder zou moeten gebeuren, werd evenwel een onderwerp van levendige discussies. President Roosevelt kwam met een voorstel om het toekomstige Duitsland vergaand te decentraliseren en dacht aan de vorming van vijf autonome staten, terwijl twee strategisch belangrijke regio's onder internationale controle gesteld zouden worden. Churchill daarentegen voelde voor de afscheiding van Pruisen en Zuid-Duitsland dat tezamen met Oostenrijk de kern van een katholieke Donaustaat zou vormen.

Men kan niet ontkennen dat Stalin een veel juister inzicht in de Duitse problematiek had dan zijn gesprekpartners. Kunstmatige verdeling vond hij ondoeltreffend, omdat zij tegen het Duitse nationale bewustzijn indruiste, alleen voor een hersteld Oostenrijk was hij te vinden. Met klem waarschuwde hij tegen het enorme regeneratievermogen van de Duitsers en achtte de garanties die de westerse machten tegen de herleving van het Duitse imperialisme en militarisme in de nieuwe regeling wilden inbouwen, botweg ontoereikend. Zijn niet erg tactvol voorstel om 50.000 à 100.000 dragers van het Duitse expansionisme te liquideren werd destijds door Churchill op een zeer emotioneel wijze afgewezen, terwijl de anderen het meer als een grapje afdeden.

De conferentie van Teheran werd op 1 december 1943 besloten met het tekenen van een fraai opgestelde, zij het weinig zeggende gemeenschappelijke verklaring en van een speciale verklaring van de Grote Drie betreffende Iran, waarin economische bijstand en herstel van soevereiniteit na de oorlog aan dit land toegezegd werden.

De deelnemers aan de conferentie, die daarna weer huiswaarts vertrokken, waren met de behaalde resultaten tevreden, met name de Amerikanen lieten dit in hun verklaringen duidelijk merken. De betrekkingen tussen de geallieerde mogendheden werden door de eerste ontmoeting van de drie politieke leiders aanzienlijk verbeterd, op militair en politiek gebied werden tal van belangrijke afspraken getroffen en voor de rest werden in onderling overleg vorderingen gemaakt in het oplossen van hangende kwesties.

Objectief gezien heeft de Sowjetunie te Teheran, niet in de laatste plaats dank zij het rustig, nuchter-realistisch en weloverwogen optreden van Stalin, de grootste winst geboekt, wat echter niet wegneemt dat de westerse mogendheden in tal van belangrijke zaken (de Verenigde Naties, Italië, sowjetrussische deelneming aan de oorlog tegen Japan) ook aan hun trekken zijn gekomen. Teheran is zeker geen onvoorwaardelijke capitulatie van de westerse mogendheden voor Stalin geworden. Zeker, Churchill en Roosevelt hadden uit de onderhandelingen meer kunnen halen, wanneer zij met het oog op de naoorlogse machtsverhoudingen met concrete voorstellen waren gekomen en bij het vaststellen van prioriteiten een duidelijkere en betere keuze hadden gemaakt. Ook in dat geval echter had men rekening moeten houden met de sterk toegenomen betekenis van de Sowjetunie in de internationale politiek. Voor haar was de conferentie van Teheran de plaats waar zij zich voor het eerst onmiskenbaar als wereldmogendheid presenteerde.

ACHTER DE SCHERMEN

Bij onze aankomst zagen we tot onze schrik dat de weg van het vliegveld naar het centrum van de stad aan weerskanten was afgezet door een haag van Perzische troepen, waarachter zich een grote menigte had verzameld. Op bepaalde punten dwong de mensenmassa ons soms te rijden met een slakkegang en toen bovendien vlak voor ons een vrachtauto met panne te kampen kreeg, moesten we minutenlang wachten. Het was een netelige situatie, want we waren ons er terdege van bewust dat er genoeg vijandelijke agenten in de stad waren, voor wie het kinderwerk zou zijn geweest ons met één enkele handgranaat van de Perzische bodem weg te vagen. De eerste minister die in de mening verkeerde dat de mensenmassa voldoende bewijs was voor ontoereikende beschermingsmaatregelen, was over het gebeurde bijzonder ontstemd. Maar in werkelijkheid hadden de Perzen geen flauwe notie van wie er eigenlijk in hun midden waren. Dat de straten zo vol waren, had een geheel andere oorzaak: de sjah zou langskomen op zijn tocht naar een of andere officiële gelegenheid. (...)

De onverzoenlijke houding van Stalin tegenover

Duitsland kwam aan het licht tijdens een diner, dat hij aan het begin van de week aanbood aan Churchill, Eden, de Britse ambassadeur in Moskou, Clark Kerr, Roosevelt, Hopkins en Harri-

man. Toen het onderwerp Duitsland werd aangeroerd, verkondigde Stalin met nadruk dat er één manier bestond om te voorkomen dat dit land ooit weer een agressieve rol zou gaan spelen: het oppakken en doodschieten van vijftigduizend officieren en technici, die de kern vormden van de Duitse oorlogsmachinerie. Toen Churchill protesteerde tegen dit idee, dat kennelijk volkomen serieus werd geopperd, stond Elliott Roosevelt, die na het diner was binnengekomen en aan tafel was gaan zitten, onuitgenodigd van zijn plaats op om Stalin te verzekeren dat een dergelijk plan door het hele Amerikaanse leger zou worden toegelicht. De eerste minister was sprakeloos! Na deze opdringerigheid (schreef Churchill later) vond ik het juist om van tafel op te staan en mij naar het aangrenzende vertrek te begeven, dat half in het duister was gehuld. Nog geen minuut stond ik daar of ik voelde achter mij een paar handen die mij op de schouders werden gelegd; het waren Stalin en Molotow naast elkaar, die

met een brede grijns op het gelaat mij probeerden uit te leggen dat het alleen maar een grapje was geweest en dat er beslist geen sprake was van ernst...

Toen de gasten van tafel waren opgestaan, wandelde Stalin wat rond en knoopte met iedereen een praatje aan. Plotseling kreeg hij admiraal Sir Andrew Cunningham in het oog. Deze zei tegen hem: 'Ik heb alsmaar gewacht op een kans een dronk uit te brengen op de Russische vloot, maar ik kan nergens een vertegenwoordiger van uw zeemacht vinden om mij daarbij te assisteren.' Het antwoord van Stalin kwam zonder aarzelen: 'De opperbevelhebber van de Russische vloot staat vlak voor u. Deze toost zult u op mij uitbrengen!'

Dit was te veel voor de eerste minister, die juist dicht genoeg naderbij was gekomen om dit gesprek te kunnen opvangen. Toen dus de glazen werden geheven en Cunningham zei: 'Op de Russische marine!' voegde een bekende stem achter hen er droogjes aan toe: '...alsmede op de gezondheid van 'admiraal' Stalin!'

(Uit: 'Winston Churchill als kolonel Warden', door Gerald Pawle — Elsevier 1964)